

Soukromé reálné gymnázium Přírodní škola, o. p. s.

Zmizelí sousedé

**Nová Bystřice, Staré Město pod Landštejnem
Jindřichův Hradec**

a

**Ezrová Barbora
Kopejtková Jana
Baťková Markéta
Malá Veronika
Novotná Cecílie**

říjen 2010

Poděkování

Naše poděkování patří manželům Gertrudě a Janovi Dražanovým, paní Janovské a paní Kružíkové, kteří nám poskytli rozhovor. Za poskytnutí informací děkujeme panu Lorencovi a jeho ženě ze Starého Města pod Landštejnem, panu Stehlíkovi, panu Khandlovi, panu Jiráskovi a informačnímu středisku v Nové Bystřici. Také bychom chtěly poděkovat Štěpáně Vnoučkové za odbornou konzultaci a pomoc. Za technickou pomoc děkujeme Miloslavu Vovsovi, Báře a Markovi Maturovým a Adamu Drmotovi. Také děkujeme Židovskému muzeu v Praze, že nám pomohlo začít.

*Letní den halí sen
Největší jsou bezejmenní,
jež umírají, umírají.
My jdeme po stopách té krve
vstříc ráji.*

Hanuš Hachenburg, Letní poledne, Terezín 1942 - 1943

Nacistická persekuce a zvláště holocaust – hromadné vyvražďování Židů a dalších skupin obyvatelstva patří k událostem, které navždycky změnily nejen tvář světa, ale i v myšlení, citech a hodnotách všech lidí. Snad teprve nyní, kdy žijeme dvacet let ve svobodné společnosti a od tragických událostí ve čtyřicátých letech uběhl dostatečný čas, začínáme vidět holocaust v jeho skutečné hloubce a tragice a také v osobním rozměru pro každého z nás. I proto jsme dlouhodobý projekt realizovaný v průběhu celého školního roku 2009/2010 věnovali této problematice. Nechtěli jsme ale zahlcovat děti jen čísly, fakty a letopočty, ale pokusit se společně s nimi vstoupit do životních příběhů konkrétních osob, které žily před válkou svůj běžný život a který se během několika málo letech zcela změnil. Přestože jsme hlavní program ukončili návštěvou Terezína a Osvětimi, téma se ukázalo natolik silné, že skupinky studentů, kteří o to projeví zájem se mu věnují i nadále. Výsledkem bylo nejen položení pamětních kamenů – „Stolpersteinů“ dvěma z osobností, jejich životu jsme se věnovali a připravované vydání básnické sbírky Hanuše Hachenburga, který ani ne patnáctiletý zahynul v Birkenau, ale i jedno z témat tradičního měsíčního projektu naší školy Expedice Česká Kanada 2010. Skupina studentek navázala na téma nacistické persekuce v rámci programu Zmizelí sousedé a protože šlo o skupinu zcela dívčí a i osudy těch, kterým se v jejich práci věnovaly byly ženy, byl na místě upravený název jejich skupiny i celého projektu „Zmizelé sousedky“.

V rámci své práce se snažily zmapovat téma holocaustu v oblasti, která je nám obzvláště drahá – v jižním cípu Jindřichohradecka a pokusit se tam pátrat po těch, kteří zmizeli takřka beze stopy a byli zapomenuti. Jejich osobní tragédie byla překryta tragickým odsunem německého obyvatelstva na konci války, komunistickým převratem, budováním pohraničního pásma i dlouhodobou a cílevědomou falsifikací historie naší země. Navzdory tomu se děvčatům podařilo poodhalit ztracené osudy těch, kteří by bezejmenní neměli zůstat. A tak, i když mnohé již zůstane tajemstvím vnést alespoň paprsek světla do míst, kde dosud spočívala tma. Děkuji jim za jejich práci a přeji čtenářům hluboký zážitek.

František Tichý, ředitel gymnázia Přírodní škola

OBSAH

PODĚKOVÁNÍ	2
ÚVOD	5
CÍLE	6
METODIKA	7
ŽIDOVSKÁ KOMUNITA V NOVÉ BYSTŘICI	15
ŽIDOVSKÁ KOMUNITA VE STARÉM MĚSTĚ POD LANDŠTEJNEM	17
ŽIDOVSKÁ KOMUNITA V JINDŘICHOVĚ HRADCI	18
VÝPISKY Z ROZHOVORŮ Z NOVÉ BYSTŘICE	21
VÝPISKY Z ROZHOVORŮ ZE STARÉHO MĚSTA POD LANDŠTEJNEM	24
ZÁVĚR.....	25
ZDROJE	26
PŘÍLOHY	27

Úvod

Tento projekt jsme si vybraly, protože navazuje na náš celoroční školní projekt holocaust.

Projekt Zmizelí sousedé se zabývá problematikou židovské komunity před a za druhé světové války. Hlavním cílem je se seznámit s osudy lidí, kteří byli za druhé světové války vážněji poškozeni (např. byli odvedeni do koncentračních táborů apod.). Převážně jsme informace získávaly z různých historických prací a knih, také od sousedů a bývalých spolužáků obětí. Projekt se zaměřoval na obce: Nová Bystřice, Staré město pod Landštejnem a okrajově Jindřichův Hradec.

V tomto se dočtete o historii těchto měst a historie židovských obcí a těchto městech. Dále se dozvíte o celkové historii Židů v ČR. Jsou vyhledané bývalé židovské památky.

Úvod projektu Zmizelí sousedé¹

Projekt Zmizelí sousedé vznikl v roce 1999 ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze, kde byla českým školám zaslána výzva k spoluúčasti. Od roku 2004 projekt finančně a metodicky podporuje občanské sdružení Zapomenutí. Do projektu se každoročně zapojí přibližně desítka českých škol. Jsou to skupiny, které se věnují několik měsíců badatelské práci a mediální prezentaci vlastního projektu. Projekt malé skupiny dokáže oslovit široké okolí a výstupy, zejména webové stránky, jsou k dispozici mimo jiné dalším ročníkům, jež mohou v projektu pokračovat. Projekt tedy není rozšířen masově, ale přesto dokáže oslovit širokou veřejnost. Výsledky prací jednotlivých škol jsou postupně uveřejňovány na webu projektu www.zmizeli-sousedecz.

Výstava Zmizelí sousedé a její druhá fáze Pocta dětským obětem holocaustu spolu s doprovodnými materiály (metodiky, pilotní sborníky a brožurky) putuje v současné době jako součást vzdělávacího projektu po České republice i v zahraničí (Slovensko, Itálie, Německo, Velká Británie, USA, Kanada).

¹ Zmizelí sousedé. 1. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2008. Úvodem, s. 3. ISBN 978-80-86889-80-1.

Cíle

Stanovily jsme si několik cílů. Jako první cíl jsme chtěly udělat několik rozhovorů s pamětníky ze zkoumaných měst. Druhým cílem bylo vytvoření panelu (projekt židovského muzea v Praze), na kterém by byly napsány údaje o daném pamětníkovi.

V rámci projektu Zmizelí sousedé jsme chtěly zjistit co nejvíce informací o Židovské komunitě a všem, co se Židovské komunity týče v oblasti Nové Bystřice, Starého města a Jindřichova Hradce. Dále jsme chtěly vytvořit brožurku, která by obsahovala zbylé získané informace, které se již nevešly na onen zmíněný panel.

Také jsme se chtěly více dozvědět o židovské historii a židovských obcích na Novobystřicku apod., pomocí oral history. Naším posledním cílem bylo vytvoření sborníku, který by obsahoval stručnou historii Židů v dané oblasti, přepis rozhovorů pamětníků z doby Druhé světové války a jejich styky s Židy a židovskou komunitou.

Metodika

Metodika orální historie²

Kritéria výběru narátorů

Tazatel si na základě zjištěných informací vytipuje vhodné osoby k rozhovoru. Tazatel, ještě než půjde na první setkání, by měl mít stanovené jasné důvody návštěvy a znít alespoň základní údaje o dotazované osobě, o jejím polickém, společenském, kulturním, profesním působení a postavení a současně situaci. Tazatel by s také měl co nejpodrobněji seznámit s aktuální situací narátora, aby ho svými dotazy a připomínkami neuvedl do rozpaků.

Kontaktování narátorů

Když již máme přesně vytipovanou osobu, musíme ji informovat o tom, že bychom s ní rádi provedli rozhovor. Můžeme to udělat buď písemně (dopis) nebo telefonicky či prostřednictvím společného známého. Již předem však musí tazatel počítat s tím, že bude odmítnut, a že vytipovaná osoba nebude mít zájem, z jakéhokoliv důvodu, rozhovor poskytnout.

První setkání

Při prvním setkání s narátorem je tazatelovou povinností dostavit se včas. Při výběru místa by se měl zcela podobit narátorově vůli (narátorův domov, pracoviště tazatele, kavárna). Místo by mělo být vždy co nejméně rušné. Při tomto setkání by se měl tazatel snažit co nejvíce se přizpůsobit narátorově řeči (při prvních větách nebo již při telefonickém rozhovoru tazatel zjistí, že je narátorovi bližší např. spisovná čeština). Také již během prvního setkání by měl tazatel seznámit narátora s projektem, cílem a s postupem (první rozhovor – přepis, druhý rozhovor – přepis, redakce přepisu). V tomto okamžiku by měl být narátor také upozorněn na to, že jeho rozhovor bude nahráván na diktafon a bude s ním dále nakládáno. Při této příležitosti dáme narátorovi podepsat smlouvu (v našem případě Souhlas s uveřejněním materiálů, tzn. Rozhovoru materiálů, které nám narátor poskytl).

Příprava techniky

Před tím, než povedeme první rozhovor, tazatel, popřípadě tazatelův spolupracovník, který má a starosti techniku, by se měl přesvědčit zdali umí ovládat nahrávací zařízení a má s sebou náhradní baterie i nosič. Při nahrávání rozhovoru by měla tato osoba dbát na kvalitu rozhovoru (výběrem místa pro postavení diktafonu, vypnutím mobilních telefonů atd.).

Vedení prvního rozhovoru

Na začátku osoba, která má na starosti techniku zkontroluje kvalitu nahrávky. Tazatel by měl na začátku samého rozhovoru začít otázkou např.: „*Dohodli jsme se, že nám nejdřív povíte, kde jste se narodil a kde vyrůstal? / Jak jste prožil dětství? / Něco o svých rodičích a sourozencích? / Jaké jsou vaše nejranější vzpomínky?*“ Těmito okruhy se začíná proto, protože většina lidí ráda vzpomíná na dětství, ráda vzpomíná na rodinu, díky těmto otázkám existuje daleko větší pravděpodobnost, že se narátor „rozpovídá“. Podle toho, jestli narátor spíše inklinoval k vyprávění chronologickému nebo strukturovanému, povzbudí ho tazatel

² HRDINOVÁ, Marie. *Příběhy bezpráví ze středních Čech*. Praha, 2006. 26 s. Ročníková práce. Přírodní škola.

otázkou k dalšímu vyprávění. Otázky by neměly být kladeny tak, aby se na ně dalo odpovědět pouze „ano“ nebo „ne“ (tzv. zjišťovací otázky, uzavřené otázky). Co nejdříve po prvním rozhovoru by si měl tazatel co nejdříve poslechnout celou nahrávku a zaznamenat dojmy, pocity a postřehy a zformulovat si otázky na další část rozhovoru.

Přepis rozhovoru

Nejprve jsme celou nahrávku doslovně přepsaly, se všemi nespisovnými výrazy a nepřesnostmi, kterých se narátor během rozhovoru dopustil. Následně navazovala část, redakce textu, při které jsme opravily všechny nespisovné výrazy a nepřesnosti, jež vznikly nepozorným přepisem.

Interpretace rozhovoru

K další práci, tj. k sestavení příběhu narátora či k prezentaci na výstavním panelu se využívají pouze části rozhovoru, které se citují.

Dějiny Židů v Čechách a na Moravě³

903-906 965/6	Raffelstättenský celní a plavební řád zmiňuje přítomnost Židů na Moravě židovský kupec Ibrahim ibn Jakub podává zprávu o Praze, kde zmiňuje i židovské obyvatelstvo města
1124	Koma ve své kronice zmiňuje existenci synagogy v pražském podhradí
1179	3. Lateránský koncil: vyhlašuje segregaci, tj. oddělení Židů od křesťanů v křesťanských zemích
1215	3. lateránský koncil: ustanovení o židovské lichvě, o zvláštním oděvu, o vyloučení Židů z veřejných úřadů a zákaz konvertitům vracet se k původní víře
1254	privilegia Přemysla Otakara II. pro Židy ze zemí Koruny české – tzv. Statuta Judaeorum
1270-1280	postaveno staronová synagogy v Čechách
1389	největší pogrom v pražském ghettu vůbec
1454	Ladislav Pohrobek vypovídá Židy z Olomouce a některých dalších moravských královských měst
1512	nejstarší známý pražský hebrejský tisk – Sidur (kniha modliteb pro všední dny a šabat)
1535	stavba Pinkasovy synagogy v Praze
1541 a 1557 asi 1559	Ferdinand I. vypovídá Židy z Čech i Moravy (odvoláno 1563) postavena synagoga v Holešově
1564	v Praze založena první chevra kadiša – pohřební bratrstvo
1568	dokončena stavba vysoké synagogy a židovské radnice v Praze
1577	Rudolf II. potvrzuje Židům v českém království privilegia udělená předchozími panovníky
1590-1592	dokončena Maiselova synagoga v Praze
1674-1696	postavena synagoga v Kolíně
1648	Židé se účastní obrany Prahy proti švédskému vojsku
1689	velký požár Starého Města pražského, včetně ghetta
1726	familiantský zákon (povoleno 8541 židovských rodin v Čechách a 5106 na Moravě) a translokační reskript Karla VI.
1744	vypovídací dekret Marie Terezie pro Židy v Čechách (později jen pro Prahu)
1745	vypovídací dekret Marie Terezie pro Židy na Moravě
1748	povoleno návrat Židů do Prahy
1781-1782	toleranční patent Josefa II. pro Čechy a Moravu
1789	počet usazených rodin v Čechách podle familiantského zákona zvýšen na 8600
1797	Systemální židovský patent – shrnoval josefínské reformy a další opatření (Židé nadále nesměli zaměstnávat křesťanskou čeleď a učedníky, nemohli se stát měšťany, v Praze směli mimo ghetto provozovat pouze podomní obchod se starým zbožím a šatstvem apod.)
1848	revoluce: zrušena ghetta, familiantský zákon
1861	Židé mohou vlastnit půdu
1867	prosincová ústava: úplná rovnoprávnost pro Židy v Rakousku
1876	založen Spolek českých akademiků židů – první instituce českožidovského hnutí v Čechách

³ Zmizelí sousedé. 1. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2008. Dějiny Židů v Čechách a na Moravě, s. 75-76. ISBN 978-80-86889-80-1.

1899	hilsnéria – soudní proces s Leopoldem Hilsnerem obžalovaným za údajnou rituální vraždu; vystoupení Tomáše G. Masaryka proti téhle pověři
1899	založen sionistický spolek Bar Kochba
1906	založené Židovské muzeum v Praze
1918	vzniká československá republika
1921	sčítání lidu: k československé národnosti se c českých zemích přihlásilo 49,61% osob židovského vyznání, k německé 34,85%, k židovské 14,83%; v rámci celé ČSR se k židovské národnosti přihlásilo 53,62% obyvatel židovského vyznání, k československé 21,84%, k německé 14,26%, k maďarské 8,45% a jinou národnost deklarovalo 1,84% obyvatel židovského vyznání
1930	sčítání lidu: k československé národnosti se c českých zemích přihlásilo 46,42% osob židovského vyznání, k německé 31,00%, k židovské 20,27%; v rámci celé ČSR se k židovské národnosti přihlásilo 57,20% obyvatel židovského vyznání, k československé 24,52%, k německé 12,28%, k maďarské 4,71% a jinou národnost deklarovalo 1,29% obyvatel židovského vyznání
říjen 1938	zabrání sudet Německem
15. 3. 1939	okupace okleštěného zbytku českých zemí Německem
16. 3. 1939	vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava
21. 6. 1939	zavedení norimberských zákonů na území Protektorátu Čechy a Morava
1. 9. 1939	začátek druhé světové války
říjen 1939	transporty Židů z protektorátu do Niska nad Sanem
10.-11.1941	transporty Židů z protektorátu do Lodže a Minsku
24. 11. 1941	tzv. komando vysláno do Terezína
30. 11. 1941	začátek pravidelných transportů do Terezína
leden 1942	začátek transportů z Terezína na východ
24. 10 1942	první transport z Terezína do Osvětimi
1945	konec druhé světové války
1948	založení státu Izrael
1967	po šestidenní válce (Izrael proti Egyptu, Sýrii a Jordánsku) přerušeny diplomatické styky Československa s Izraelem
1968	uzavřen Památník obětem holocaustu v Pinkasově synagoze v Praze (synagoga otevřena až roku 1992, v letech 1992-1996 byly obnoveny nápisy na stěnách se jmény oběti holocaustu z Čech, Moravy a Slezka, v létě 2002 byla synagoga poškozena povodněmi a nápisy bylo nutno znovu restaurovat)
1970-1984	v Československu není vrchní rabín
1990	prezident Václav Havel vykonal první návštěvu Izraele
1992	vrchním a zemským rabínem se stává Karol Sidon
1994	odstátněno Židovské muzeum v Praze
1997	v Praze zřízena židovská základní škola Gur Arje a gymnázium Or chadaš
2008	dnes žije v ČR asi 3500 lidí, kteří jsou zaregistrováni v některé z 10 židovských obcí

Omezování práv Židů v Česko-Slovenské republice 1938-1939 a v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1942⁴

1939

v průběhu roku 1939

- Židé vyloučení ze všech spolků
- Židé nesmí navštěvovat sportovní hřiště

⁴ *Zmizelí sousedé*. 1. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2008. Omezování práv Židů v Česko-Slovenské republice 1938-1939 a v Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939-1942, s. 71-74. ISBN 978-80-86889-80-1.

leden 1939

- nařízení o pobytu emigrantů
- přezkoumání občanství obyvatel, kteří je získali za první republiky
- v činné státní službě nesmějí být zaměstnány osoby židovského původu

březen 1939 **16. březen 1939: vyhlášen Protektorát Čechy a Morava**

- zákaz výkonu profese židovským advokátům
- zákaz pracovat ve veřejné správě, ústavech a institucích
- zákaz pracovat u soudů
- zákaz pracovat ve školách
- zákaz výkonu praxe pro lékaře „neárijského původu“ ve všech zdravotních zařízeních
- zákaz jakékoliv disponování hospodářskými podíly, pokud jsou úplně nebo částečně v židovských rukou

červen 1939 **21. června 1939: na území protektorátu vstupují v platnost norimberské zákony**

- Židům se zakazuje prodávat nemovitý nábytek
- Židům se zakazuje prodávat hospodářské podniky a práva k nim
- Prodej cenností podléhá souhlasu protektora

červenec 1939

- zákaz výuky židovských dětí na německých a středních škol

srpen 1939

- Židům zakázáno navštěvovat hostince a kavárny ve společném prostoru s árijci
- zákaz návštěv vybraných veřejných místností
- zákaz vstupu Židů na městské plovárny a veřejná koupaliště
- v nemocnicích, sanatoriích a chudobincích nesmí Židé používat stejné místnosti jako árijci

září 1939 **1. září 1939: začátek druhé světové války**

- zákaz přístupu Židů do německých vysokých škol
- povinnost okamžitě odevzdat rozhlasové přijímače
- zákaz vycházení po 20. hodině

říjen 1939

- možnost propustit zaměstnané Židy k prvnímu měsíci bez udání důvodu

listopad 1939

- zřízené vázané židovské účty, jimiž smějí Židé disponovat jen se souhlasem finančních úřadů
- povinnost skládat nájemné a pachtovné a vázané účty
- zavedena daň z vystěhování, která činí 25% veškerého majetku emigranta

prosinec 1939

- právní zástupci, notáři a soudci jsou povinni u každého majetkového převodu uvést, zda nejsou na právním jednání účastní Židé

1940

leden 1940

- všechny platby ve prospěch Židů musí být odváděny pouze na vázaný bankovní účet
- naprosté vyloučení Židů z hospodářského života
- Židé nesmí řídit podniky, které byly převedené do árijských rukou

únor 1940

- povinnost přihlásit stav majetku k 31. 12. 1939
- Židům zakázány návštěvy divadel a kin

březen 1940

- občanská legitimace Židů označeny písmenem J
- Židé musí uložit veškeré cennosti do bankovní úschovny
- všichni, kdo podléhají norimberským zákonům, mají povinnost hlásit se u židovských náboženských obcí

květen 1940

- zákaz přístupu o pobytu Židů ve všech veřejných sadech a zahradách v Praze

července 1940

- zákaz chování holubů Židy
- zákaz používání nájemných aut Židy
- zákaz jízdy Židů na parnících

srpen 1940

- pro Židy stanovena nákupní doba od 11 do 13 a od 15 do 16.30
- zákaz přijímání židovských žáků do škol s českým vyučovacím jazykem
- zákaz používání jídelních a spacích vagonů ve vlacích Židy
- Židům definitivně zakázán vstup do kaváren a restaurací, a to i v případě, že měly pro Židy vyčleněnou zvláštní místnost

září 1940

- Židům zakázán přístup do všech městských lesů v pražském obvodu
- omezení dopravy v tramvajích. Židé smí jezdit jen posledním vozem soupravy, má-li tramvaj dvě plošiny. Má-li tramvaj jen jeden vůz Židé jsou z dopravy vyloučeni

říjen 1940

- nařízení o pronajímání uvolněných židovských bytů Němcům
- pražští Židé nesmí dostávat poukázky na šaty

listopad 1940

- Židům zakázáno měnit bydliště a opouštět jeho obvod
- Všechny účty Židů budou přepsány na vázaný židovský účet majitele

prosinec 1940

- Židům zakázán přístup do některých ulic v centru Prahy

1941

leden 1941

- Židům odňaty telefony
- Židům odebrán příděl jablek
- Židům je nakázáno odevzdat řidičské průkazy
- Židům je zakázáno navštěvovat autoškoly

únor 1941

- Židé jsou povinni vrátit rybářské lístky – zákaz rybaření

březen 1941

- zrušeny přeškolovací kurzy, které pořádá židovská náboženská obec
- Židé nesmí dostávat poukázky na šaty

červen 1941

- Židé nesmí dostávat příděl cukru
- Židé mohou k holiči pouze od 8 do 10 hodin

červenec 1941

- zpětný zákaz manželství i mimomanželského styku mezi Židy a říšskými státními příslušníky
- Židům je zapovězený přístup do všech lesů, včetně soukromých

srpen 1941

- Židům odebrány příděl luštěnin

září 1941

- zákaz opustit bez policejního povolení odvod i obec
- všem Židům od 6 let věku nařízená povinnost viditelného označení žlutou židovskou hvězdou
- zákaz vstupu Židů do veřejných knihoven
- zákaz veřejného provozování nebo reprodukování hudby židovských autorů

říjen 1941

- Židům zakázáno kouřit tabák a obstarávat si tabákové výrobky
- Židé smí používat pouze nejnižší třídu vlaků
- Židé mají zakázáno odebírat holící mýdlo
- zákaz poskytnout Židům ovoce a cukrovinky
- zákaz prodat nebo darovat Židům marmelády a džemy
- zákaz prodeje sýrů
- zákaz prodat nebo darovat Židům ryby, drůbež nebo zvěřinu
- zákaz prodeje nebo darování zbylého majetku

- Židé ztrácejí nárok na plat v době nemoci, na nemocenské příplatky, na rodinné příplatky
- Židé ztrácejí nárok na placenou dovolenou
- Židé ztrácejí nárok na příplatek za práci přesčas, a za práci o nedělích a svátcích
- Židé smí být zaměstnány pouze ve skupinách, odděleně od ostatních zaměstnanců
- Židé nesmí být vyučeni v oboru

listopad 1941

24. listopadu 1941: příjezd prvního transportu, tzv. komanda výstavby, do Terezín

- Židé nesmí odebírat cibuli
- nemajetní Židé se musí povinně hlásit na ústředny
- Židé mají zakázáno používat autobusy s výjimkou válečných invalidů a slepců
- Naprostý zákaz používání trolejbusů Židy

1942

leden 1942

- Židé musí odevzdat vlněné a kožešinové oděvy
- Židé musí nahlásit a později odevzdat všechny domácí zvířata (psy, kočky, ptáky atd.)

Židovská komunita v Nové Bystřici⁵

První zmínky o židovských obyvatelích v Nové Bystřici pocházejí ze Staroměstského registru provedených obřizek. V roce 1821 je zaznamenána obřizka Emila Kohna a v roce 1827 je zaznamenána obřizka Abrahama Sterna. Až po roce 1848 začíná přibývat židovských rodin. V letech 1860 – 1904 existovala v Nové Bystřici židovská škola, kde vyučoval rabín Hermann Steiner, který byl váženým občanem. Zemřel v roce 1922 a je pochován na místním židovském hřbitově i s jeho ženou. Židé z Nové Bystřice pravděpodobně odešli v roce 1938 do vnitrozemí Čech, proto nejsou žádní obyvatelé z tohoto území v rejstříku Židovského muzea.

Židovský hřbitov: Židovský hřbitov v Nové Bystřici byl založen v letech 1878/79. Byli zde pochováni i Židé z okolních dolnoněmeckých obcí. Dříve se zde nacházela obřadní síň a byt hrobníka. Dnes zde najdeme 86 náhrobků. Nejstarší pochází z roku 1880 a nejmladší z roku 1934. Na hřbitově jsou pochovány tyto rodiny: Wurmfeld, Podzahrady, Popper, Pachner, Sametz, Fried, Weiss, Spiegel, Wottitzky, Wiener, Stern, Katz, Dubsky (roz. Stein), Harnik, Srhanzrr, Leilinger, Abosch, Robiček, Kramer (roz. Grossmann), Hirschleron, Löwy.

Synagoga: Synagoga se nacházela v prvním patře židovského obecního domu č. p. 372 v tehdejší Nádražní ulici (později T. G. Masaryka, dnes Vídeňská) východně od náměstí. Projekt Novobystřické synagogy pochází z roku 1899. Synagoga vznikla na místě původní soukromé modlitebny. Synagoga byla postavena v novorenesančním stylu. Podnět pro postavení synagogy vyplývá ze zrušení samostatné židovské obce ve Starém Městě pod Landštejnem a převedení pod správu Nové Bystřice. V roce 1893 tedy vzniklo v Nové Bystřici Kultovní izraelské společenství, které bylo založeno Gustavem Weissem. Do roku 1893 byli místní židé pod správou Starého Města pod Landštejnem. Mezi představené kultovní obce patřili např. Ludwig Beer a Viktor Katz. Od roku 1949 budovu vlastnila Českobratrská církev evangelická. V roce 1976 se budova stala majetkem města. V budově byl také domov mládeže. Po roce 1990 nový majitel budovu radikálně zmodernizoval pro komerční využití, byla odstraněna půlkruhově zaklenutá synagogální okna. Od roku 1992 zde bydlí paní Skýpalová, kterou jsme navštívily. Paní Skýpalová nám ukázala nějaké staré fotografie. Ze synagogy se zachovaly pouze vysoké stropy a klenby.

Novobystřické panství: Roku 1900 prodali sourozenci Von Riese – Stallburg panství princů Friedrichu von Schonburg – Waldenburg ze saské vysoké šlechty. V roce 1909 z neznámých důvodů princ panství prodal vídeňské rodině Leopolda Kerna. Bylo to panství o rozloze 3 360

⁵ *Nová Bystřice* [online]. 2002 [cit. 2010-06-23]. Židovská komunita v Nové Bystřici. Dostupné z WWW: <<http://new.novabystrice.cz/pamatky-a-zajimavosti/pamatky-v-nove-bystrici/zidovsky-hrbitov>>.

Jirásko, Luděk. osobní konzultace. Praha 2010

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. Praha : Libri, 2000. Nova Bystřice, s. 350-351. ISBN 80-85983-16-8.

ROHEL, Peter. *Genealogy* [online]. 1. Toronto : 2004 [cit. 2010-06-24]. Wurmfeld Family Genealogy. Dostupné z WWW: <<http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com/~prohel/names/misc/wurmfeld.html>>.

Perzi Niklas, Horáková Monika, Klečáček Martin, *Zastávka Textilní stezky*, Albeř, 2007

HADAM, Hans. *Neubistritz*. Stuttgart : Hans Hadam, 1986. 1.

Informační středisko Nová Bystřice, *Novobystřické panství 1810 – 1945*, Nová Bystřice 2010

hektarů za 5 750 000 rakouských korun. Po Leopoldu Kernovi vlastnil panství od roku 1923 Bruno Kern. Ve službách rodiny Kernů byl od roku 1931 Rudolf Fried ve funkci správce novobystřického panství. Rodina Friedova pálila v nedalekém Pranšláku (Mýtinkách) lihové nápoje. Rodina Kernů byla židovská rodina, které byl veškerý majetek odebrán po Mnichovské dohodě. Bruno Kern určil v závěti dědicem syna paní Kernové Adalberta Wodniaera. Adalbert působil v Lisabonu jako maďarský diplomat, proto jim nebyl majetek oficiálně odebrán. Majetek jim byl zabaven až v roce 1945 na základě Benešových dekretů.

Textil v Albeři: Jako první zde byla továrna na sukno bratří Johanna a Josefa Ehrenhöfrových, která se rozšířila v době úpadku výroby železa. Oba bratři roku 1832 vybudovali v Albeři továrnu s 11 drapači, 5 obráběcími stavy, 22 jemnými přadlecími stavy a 6 stoly na konečnou úpravu. Bratři také provozovali barvírnu v č. p. 72. V roce 1851 závod přešel do rukou J. Wurmfelda a A. Lewiho. Jejich továrna zaměstnávala 336 dělníků a ročně vyrobila 2000 kusů sukna především pro italský, tyrolský či vídeňský trh. V továrně se také vyrábělo sukno na uniformy rakouské armády. K rozvoji továrny přispělo i zprovoznění úzkokolejné trati z Jindřichova Hradce do Nové Bystřice v roce 1897. Na počátku 19. století zřídil majitel panství František Loubal pod rybníkem Osika železný hamr. Jeho firma zkrachovala. V pozůstalých budovách založil Franz Welt mechanickou tkalcovnu bavlny. Roku 1849 byla založena první jihočeská textilní barvírna, bělidlo, česárna a úpravna Keil & Heinisch a roku 1907 byla rozšířena. Další textilní výrobny jsou tkalcovna bavlněného zboží Fischl – L. Popper syn, založena roku 1853 a pletárna Ludwig Beer z roku 1897. Firma Schwarz & Klein převzala továrnu po židovské rodině Wurmfeldů. Poté tam vznikla albeřská pobočka ALMA Nová Bystřice, a. s.

Rodina Podzahradsky: Wolf Podzahradsky asi od roku 1850 pálil a šenkoval alkoholické nápoje v tehdejší Mlýnské ulici. Zemřel roku 1897. Rodina Podzahradsky vlastnila od roku 1906 místní sodovkárnu. Syn Ludwig Podzahradsky poskytl roku 1900 10 000 zlatých na založení studentské nadace, poskytující každoročně stipendium jednomu chudému židovskému a jednomu křesťanskému studentu. Většinu stipendií dostávali křesťanští studenti, protože byli více chudí. Druhý syn Josef Podzahradsky provozoval od vrchnosti pronajatou pálenkárskou živnost po otci. Roku 1902 ji však vrchnost převzala do vlastní režie a Josef se později přesídlil do Vídně.

Rodina Wurmfeldova: Od roku 1851 vlastnili Josef Wurmfeld a jeho žena Rosa Wurmfeldová továrnu v Albeři č. p. 411 a 416. Této rodině patřila dále papírna v č. p. 288. Rodina vlastnila i prvorepublikovou vilu č. p. 274, ve které se od roku 1992 nachází hotel Nobys. Za 2. světové války zde sídlilo gestapo. Bylo zde i sanatorium a za totality zde byla mateřská škola. Továrnu zdědil jejich syn Egon Wurmfeld. Egon se ženou Markétou byli 18. 5. 1942 deportováni do Terezína a 25. 5. 1942 do Lublinu, kde oba ten samý den zemřeli. Firma Wurmfeld přešla po roce 1938 do vlastnictví firmy Schwarz & Klein.

Židovská komunita ve Starém městě pod Landštejnem⁶

Židovské osídlení ve Starém městě pod Landštejnem existovalo snad už na konci 16. století. Usuzuje se tak podle nejstaršího náhrobku na zdejším židovském hřbitově, který pochází z roku 1610. Pravděpodobně tu byla od 1. poloviny 17. století náboženská obec, která byla roku 1893 připojena k Nové Bystřici. Náboženská obec Starého města byla poté změněna na modlitební spolek, který zanikl po roce 1912. Roku 1630 zde bylo 6 židovských rodin a v letech 1810 – 32 zde bydlelo už 23 židovských rodin. Pro příklad tyto osoby: Samuel Goldnagel, Jakob Goldstein, Samuel Goldstein, Issak Gratzinger, Bernath Kohn, David Kohn, Schlamiss Kohn, Joachim Kramer, Leopold Kramer, Samuel Kramer, Abraham Mandk, Leopold Meller, Markus Polak, Jakob Reiniger, Jakob Schidloff, Abraham Sterrn, Aron Stukhart, Herschl Stukhart, Herschman Stukhart, Michl Stukhart, Salomon Weiss, Jakob Zeilinger. Po zrovnoprávnění židů v pol. 19. století už židovských obyvatel ubývalo, pravděpodobně se stěhovali do měst. V roce 1934 tu byly jen tyto 4 rodiny: Sophie Appelfeld, Emil Lichternstern, Leopold Steiner, Sophie Zeilinger. Do roku 1820 tu byl rabín Jakob Schidloff a do roku 1850 David Allina, jehož syn se odstěhoval do Slavonic. Posledním představeným místní židovské obce byl Leopold Steiner. V letech 1930 – 39 utíkali zdejší židovské rodiny na území tehdejší druhé republiky, jména židů ze Starého města pod Landštejnem můžeme najít na seznamech transportů smrti. Například Sophie Appelfeld narozena 17. 5. 1887 odchází transportem Av Třebíč – Terezín 18. 5. 1942, poté transportem Az 22. 5. 1942 Terezín – Lublin, kde zemřela.

Židovské domy ve Starém městě byly od začátku soustředěné pohromadě. V roce 1727 tu bylo 13 domů a v 19. století tu bylo už 15 židovských domů. Dnes je dochováno asi 8 přízemních i patrových židovských domů částečně v přestavbách. Například bývalé rituální lázně v č. p. 171 u potoka. Ve Starém městě byla také židovská škola, která se v roce 1900 zrušila. Roku 1650 je tu doložena židovská synagoga. Není jisté, jestli jde o tu samou dřevěnou synagogu, která shořela roku 1830. Se synagogou i všechny v ní uložené materiály včetně matrik. Po roce 1830 byla na místo dřevěné synagogy postavena nová zděná synagoga klasicistního typu. Tato synagoga sloužila k bohoslužbám až do 1. světové války. Byla zbořena kolem roku 1955. Dnes se přesně neví, kde synagoga stála. Byla totiž v těsné blízkosti se školou, proto se místo obou budov může zaměnit.

Židovský hřbitov: Židovský hřbitov ve Starém městě pod Landštejnem byl založen nejpozději na počátku 17. století, protože nejstarší náhrobek je z roku 1610. Hřbitov se nachází 500 metrů severně od městečka. Roku 1863 byl hřbitov naposledy rozšířen. Za druhé světové války byl poškozen nacisty, roku 2000 restaurován. Náhrobky byly umístěny tam, kde je našli poškozené, protože byla snaha zachovat kontinuitu, která zde byla dříve. Mnoho náhrobků se také našlo až nedávno, kdy lidé prováděli rekonstrukci svých domů, jelikož po válce lidé

⁶ Jirásko, Luděk. osobní konzultace. Praha 2010

KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. Praha : Libri, 2004. Staré Město pod Landštejnem, s. 845. ISBN 80-7277-040-3.

KAMÍR, Pavel; STEHLÍK, Michal; VERMOUZEK, Petr. *Návrat paměti krajiny. Staré Město pod Landštejnem*. 1. Staré Město pod Landštejnem : Občanské sdružení Česká Kanada, 1999. Historie Starého Města pod Landštejnem 1918-1960, s. 17-19.

Židovské hřbitovy [online]. 2009 [cit. 2010-06-24]. Staré Město pod Landštejnem. Dostupné z WWW: <http://www.zidovskehrbitovy.cz/index.php?id_cat=15&new=2074>.

rozkradli náhrobky a dláždili si jimi dvorky nebo je použili do základu svých domů. Když to při restaurování zjistili, vrátili náhrobky hřbitovu.

Židovská komunita v Jindřichově Hradci⁷

První zmínka o židovské komunitě z Jindřichova Hradce je již roku 1294, kdy král Václav II. povolil Oldřichovi II. z Hradce usadit ve městě 8 židovských rodin. Není však jasné, jestli k osídlení došlo. Důkazem o židovském osídlení je až zpráva o protižidovském pogromu roku 1337 nebo 1338. V letech 1355 – 89 tu byly 4 židovské rodiny. Roku tu byl největší počet osob židovského vyznání, přesně 301 osob. Poté počet klesal, v roce 1930 tu bylo 234 osob. Náboženská obec s modlitebnou je doložena od 16. století, nově se konstitovala roku 1877. V 16. století je také zmiňována židovská ulička (roku 1582 doloženy dva židovské domy a roku 1654 dokonce 6 domů). Není jisté, jestli je tato židovská ulička totožná s pozdějším sídelním okrskem v Kostelní ulici v severní části města. Sídelní okrsek je doložený od 1. poloviny 18. století. Roku 1801 shořely nějaké domy i se synagogou, které byly přestavěny do nynější podoby. Rohový dům v č. p. 188 (obecní dům se školou a sídlem rabína) je dnes využívaný jako farní úřad Církve československé husitské.

Synagoga: Nejstarší známá synagoga v Kostelní ulici byla roku 1770 přestavěna a zvětšena. Roku 1801 spolu s okolními židovskými domy shořela a roku 1803 byla obnovena. Na plánu z roku 1828 jde o drobnou budovu na západní straně ulice, která je obklopena židovskými domy. Na samém místě byla roku 1867 postavena nová novogotická synagoga větších rozměrů. Roku 1952 ji zakoupila Církev českobratrská husitská a téhož roku v ní otevřela Husův sbor.

Židovský hřbitov: Židovský hřbitov v Jindřichově Hradci se nachází 1 km jihozápadně od centra, na svahu nad východním břehem Nežárky. Byl založen údajně roku 1400 jako jeden z nejstarších hřbitovů v České republice. V 16. století byl dvakrát rozšířen a roku 1773 obehnán zdí. Ve 2. polovině 19. století byla k hřbitovu připojena nová část. Náhrobky jsou dochovány od 18. století, nejstarší čitelný náhrobek je z roku 1714. Je tu také funkcionalistická obřadní síň z roku 1937. Pohřbívání zde probíhalo i po druhé světové válce. Hřbitov obsahuje cenné náhrobky barokního typu.

kuča, židovské památky- Fiedler,

Paní Leopolda Šimonová⁸

Narodila se roku 1920 v rodině Wintrnitzů v Jindřichově Hradci. Její rodiče vlastnili v tomto městě obchod se sklem a porcelánem. Rodinu měla docela velkou, měla tři sestry a bratra. Její maminka se války nedožila, zemřela již v roce 1935 a tatínek zemřel těsně před deportací v roce 1940. Jedna její sestra byla vdaná ve Vsetíně, a když se gestapo začalo shánět po jejím manželovi (který poté utekl na Slovensko a pak do Palestiny), přestěhovala se s dvěma holčičkami do Prahy. Aby nebyla její sestra s dětmi sama, odstěhovala se paní Leopolda do Prahy s ní. Dne 25. května odešel z Jindřichova Hradce židovský transport. Byly v něm dvě její sestry, jedna i se svojí šestiletou dcerou. S nimi jel i její bratr. Odešli

⁷ KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. Praha : Libri, 1997. Jindřichův Hradec, s. 714-715. ISBN 80-85983-14-1.

⁸ PaedDr. František Fürbach, *Osobní konzultace*. Jindřichův Hradec, 2010.

s jihlavským transportem, který jel z Třebíče do Terezína. Sestra, u které bydlela v Praze, byla i s dětmi také deportována do Terezína, a pak v dubnu 1942 do Varšavy.

Nakonec zůstala v Praze sama. Byla ale registrována, takže musela v červnu 1942 odejít do Terezína. Před odjezdem do Terezína byla ještě týden internována ve Veletržním paláci. V Terezíně potkala jednoho přítele z Jindřichova Hradce. Její přítel byl lékař a poradil jí, aby se přihlásila jako ošetřovatelka. To také udělala a tímto krokem si možná zachránila život, protože zůstala v Terezíně až do předposledního transportu na Východ. V Terezíně také hledala svoji rodinu, ale bohužel nikoho nenašla. Část její rodiny, která byla transportována z Jindřichova Hradce, šla pravděpodobně do Polska. Její sestra z Prahy byla i s dětmi deportována do varšavského ghetta. Z ghetta napsala lístek tetě do Prahy, že odjíždějí z Varšavy neznámo kam. Od té doby o nich už neslyšela.

V Terezíně paní Leopolda pracovala poměrně dlouho na odvěšovací stanici. Nejprve bydlela v kasárnách a pak ji přestěhovali na Gruckenkopf – do domečku pod baštou. V tomto domečku (bývalém skladišti) bydleli lékaři a ošetřovatelky. Byla zařazena k bezprizorním dětem, které přišly z Bialystoku z Polska. Bylo považováno za velkou čest, pracovat s těmito dětmi, o kterých se říkalo, že půjdou do Švýcarska. Přesto tuto práci odřekla. Nechtěla opustit Terezín, kde měla svého mládence. Toto rozhodnutí jí zachránilo život, protože všechny děti i se zdravotnickým personálem byly nakonec zavražděny v plynových komorách.

Paní Leopolda byla také předvolána do transportu na Východ. S ostatními jela v dobytčácích, kde seděli na svých zavazadlech. Když přijeli do Osvětimi, museli všechna svá zavazadla nechat ve vagonech. Zbyla jí tabulka čokolády, kterou měla v kapse. V Osvětimi musela projít selekcí. Ta se odehrávala v noci na osvětlené rampě. Tenkrát vůbec netušila, že její i všech ostatních osud závisí na jednom člověku, který svým bičíkem rozhodoval, kdo má jít doleva a kdo doprava. Štěstí ji neopustilo, protože šla doleva a nešla do plynu jako ostatní. V Osvětimi ji čekalo odvěšování, stříhání, holení a podobné procedury. Jelikož se jednalo o předposlední transport, nestihli ji už tetovat. Transport čítal přes dva tisíce lidí a z toho zůstalo 200 žen, které šly potom z Osvětimi dál. Paní Leopolda byla v Osvětimi tři dny, a pak byla přesunuta do Německa. Při přesunu potkala na rampě svojí dobrou přítelkyni, s kterou tři roky bydlela. Přítelkyně přišla v Osvětimi o muže a o syna a při setkání byla v zoufalém psychickém stavu. Dokázala se ale vzchopit a byla přidružena jako zdravotnice k jejímu týmu.

Přijel tedy vlak a ony byly nahnány do dobytčáků. V každém vagonu byly dva kýble. Jeden s pitnou vodou a druhý měl sloužit jako záchod. V dobytčáku byla tma, někdo si kýble spletl, a tak jsme po celou dobu transportu neměly co pít. Dne 28. října 1944 jsme dojezdy do Německa, do Ederanu. Bydlely v bývalém skladišti jedné továrny na hedvábí. Továrna byla přeměněna na válečnou výrobu a ony tam docházely pracovat. V době jejich příjezdu tam již bylo asi 200 Maďarek a 200 Polek židovského původu. Byly postaveny k revolverovým postruhům a mařily co se dalo. Protože bylo víceméně ke konci války, bylo to jedno i mistrům. V místnosti s nimi bydlela jedna žena, která byla těhotná. Těhotenství se tajilo, ale nakonec to Němky zjistily a žena eskortována do koncentračního tábora, pravděpodobně do Bergen – Belsenu.

Co se týče oblečení, měla na jedné noze ponožku, dřeváky a nějaký velký mužský kabát. Z kabátu si vytrhla kus podšívky, který nosila jako šátek. Měla jen jedno prádlo. Jednou týdně se smělo jít do sprchy, ale neměly mýdlo, a tak si oblečení jen tak opláchly a na topení potom usušily. Stravování bylo také mizerné. K snídani byla černá „culifinda“ a 15 dkg chleba na celý den. V poledne a k večeři dostaly polévku. Polévka byla většinou z řepy. V neděli mívaly brambory s nějakým karbanátkem. Brambory dostávaly i se slukou a nejdříve oloupaly brambory a snědly ty slupky. Až nakonec si vychutnaly brambory s masem.

Pracovalo se na dvanáctihodinové sněmy. Při náletech je vždy dozorkyně zavíraly do kotelny. Jednoho dne večer uslyšely hrozný zvuk a z okna mohly vidět nálet na Drážďany.

Potom se paní Leopolda dostala znovu do Terezína. Blížila se americká armáda a Němci nechtěli, aby se vězenkyně dostaly Američanům do rukou. Proto ji i její spoluvězeňkyně naložili na uhelné vagony. Nikdo nevěděl, kam jedou. Na cestě byly skoro celý týden. Vagon byl odstaven na vedlejší kolej v Ústí nad Labem, kde prožily poslední noc. Pak jely do Terezína. Vystoupily a byly odvedeny k zadnímu vchodu do ghetta. Dozorkyně je vpustily dovnitř a samy rychle zmizely. Bylo to v dubnu 1945. Paní Leopolda byla ještě měsíc v Terezíně a 10. května odjela spolu s přítelkyní Ankou do Prahy. Do Prahy je svezli dva chlapi, kteří jeli autem do Terezína pro svého kamaráda, který měl ale tyfus, a proto tam musel zůstat.

V Praze se vydala do Vršovic a doufala, že tam najde její báječné sousedy, kteří na ní byli za války hodní a pomáhali jí. Zazvonila tedy na Náprstkovy, u kterých zůstala několik dní. Poté se vydala vlakem do Jindřichova Hradce. V Jindřichově Hradci potkala jejich starou kuchařku, která bydlela u nich v domě. V jejich domě bydlela německá rodina, která také převzala jejich obchod. Nemohla tedy jít domů, tak šla ke své přítelkyni Milče. Tam za ní přišla manželka jejich bývalého garážmistra, paní Kopecká, která se jí ujala. Na národním výboru jí řekli, že jí dají jednoho s sebou jednoho policistu, aby s ní šel vystěhovat Němce z jejich bytu. Hlavou německé rodiny byl bývalý český rotmistr, který se dal k Němcům, a proto byl za války zavřený. Jeho syn, český učitel, se dal také k Němcům. Jeho druhý syn se k Němcům dát nechtěl, ale přesto musel na frontu a tam padl. V jejich domě zůstala tedy jen jeho manželka, kterou paní Leopolda požádala, aby byt opustila. Německá žena později šla s ostatními Němci do sběrných táborů. Paní Leopolda se tedy jako jediná z rodiny vrátila domů.

V roce 1946 se vdala za Jiřího Šimona, vojáka zahraniční (západní) armády, kde sloužil pod plukovníkem Karlem Klapálem. Dostali zpět obchod a začali pracovat. Potom ale přišlo znárodnění. Navíc její manžel byl pro režim podezřelá osoba, protože byl žid, na vojnu se dostal ilegálně, plavil se řeckou lodí do Palestiny. Takový člověk nemohl v padesátých letech pracovat jako úředník. Nakonec její manžel, právník, pracoval jako skladník v nemocnici, až se mu nakonec podařilo stát se účetním v JZD Střížovice. Před několika lety napsal její manžel pod svým původním jménem Juraj Schönfeld vzpomínkovou knihu Jeremiáda.

Výpisky z rozhovorů z Nové Bystřice

Paní Dražanová

Paní Gertrudě Dražanové je 82 let a jejímu manželovi je 88 let. Paní Dražanová i pan Dražan se narodili už v Nové Bystřici, ale rodiče pana Dražana pochází z Rožmitálu. Otec pana Dražana pracoval jako kameník. Maminka paní Dražanové byla Němka a otec pocházel z Čech, takže paní Dražanová, rozená Kovářová byla poloněmka. Její otec pracoval jako číšník. Když paní Dražanové bylo 8 let, zemřela jí maminka na rakovinu a tak žila s tetičkou.

Nejdříve přišli Němci z oblasti Švábska do oblasti Nové Bystřice, kde vykácely lesy a po té oblast osídlili jak Němci, tak Češi. V době první republiky v Nové Bystřici žili např. úředníci, finančníci a četníci. Dále se v Nové Bystřici nacházela židovská komunita, žilo zde asi 150-200 židů. Kolik zde žilo židů se přesně neví, je možné, že jich zde žilo dokonce až 300. Židé pracovali hlavně jako obchodníci nebo továrníci. Dále se v Nové Bystřici nacházela židovská synagoga, ve které se byli pan a paní Dražanová podívat, když byli ještě dětmi. Vzpomínali, že chlapci museli mít na hlavě čepici, když šli do synagogy, také si pamatovali, jak v synagoze četli z tóry, ze které se četlo Hebrejsky. Mezi jednu z osobností Nové Bystřice patří pan Orlík. Pan Orlík bydlel v Nové Bystřici a byl židovského původu a pracoval jako lékař. Jeho manželka byla Češka a pocházela z Tábora a měli spolu syna, jmenoval se Ili. V době druhé světové války byl odvezen do koncentračního tábora, kde i zemřel. Mezi další rodiny židovského původu patří např. rodina Wienerova, která měla obchod s textilem. Později se ale přejmenovala na rodinu Bystřických kvůli jejich lásce k Nové Bystřici. Otec byl v anglické armádě, po válce se z Anglie vrátil zpět do Nové Bystřice. Jeho žena, která byla původem také židovka se vrátila po válce z Palestiny i se svou dcerou, paní Janovskou. Také rodina Wurmfeldova měla v Nové Bystřici továrnu na textil, ve které pracoval bratr pana Dražana. Patřil jim hotel Nobys, který byl v době války využíván jako gestapo, později se využíval jako mateřská školka. Dále jim patřil také dnešní městský úřad a továrna ALMA. Když v době války byl Wurmfeld vyhnán, jeho dcera žila v Anglii. Když se po válce vrátila, továrna byla v rukou komunistů. Mezi jednu z obyvatelek židovského původu z Nové Bystřice patří paní Janovská, dcera pana Bystřického. Její manžel pracoval jako hajný. Žil tady také pan Beer, který byl také židovského původu a vlastnil pletárnu, ale v době války zahynul. Když se jede z Nové Bystřice do Starého města, na pravé straně je kino, bývalá fabrika pana Beera. Mezi další obyvatele židovského původu z Nové Bystřice patřil pan Popper, majitel tkalcovny na náměstí a pan Katz. Dalším obyvatelem byl i pan Skella, s jehož neteří chodila paní Janovská do školy. Vedl sociální demokrata, nebyl židovského původu, ale když Němci zjistili, že vedl sociální demokrata, odvezli ho do koncentračního tábora, kde zemřel. Není to úplně jisté, ale nejspíše židé z Nové Bystřice byli do koncentračního tábora odvezeni hned na začátku války, jelikož si nikdo z pamětníků nevzpomíná, že by židé chodili po městě se žlutou židovskou hvězdou. Z Jindřichova Hradce si však pamatují, že zde židé s hvězdami chodili a samozřejmě že i v Jindřichově Hradci platila židovská opatření. Nedaleko Nové Bystřice se nachází židovský hřbitov. Dříve na hřbitově stával i malý domek pro udržovatele, který se staral o hřbitov, ale Němci ho v době války zbourali. U židů je zvykem, že se na hrob nedává květina, ale malý kamínek. Paní Dražanová chodila do německé školy v Nové Bystřici, kam chodili i někteří židé, ale když jí bylo v roce 1946 18 let, teta ji poslala na rok do české školy. Pan Dražan chodil do školy, vzpomíná, že v prvním patře se nacházela česká škola, do které chodil a ve druhém patře byla německá škola. Do školy, kam chodil pan Dražan nechodili žádní židé. V Nové Bystřici nebyla žádná židovská škola a tak všichni židé chodili do německé

školy. Manželé Dražanovy vzpomínají, že za války byly tzv. potravinové lístky a šaten ky, potravinových lístků a potravin bylo v oblastech sudet méně, než v protektorátu. Hranice s protektorátem byla u Jindřichova hradce. Po válce byli všichni Němci vyhnáni a do Nové Bystřice se nastěhovali lidé z vnitrozemí. Pan Dražan po válce pracoval na statku, kde orál s voly. Majitel tohoto statku byl židovského původu, v době druhé světové války byl odvezen do koncentračního tábora, ze kterého se po válce vrátil. Také si pan Dražana a paní Dražanová vzpomínají, jak nakonci války byli všichni Němci z Nové Bystřice odsunuti. Paní Dražanová po válce pracovala ve stánku a pak tři roky dělala listonošku, a po nějaké době pracovala opět ve stánku.

Pan Jirásko

Ke vzniku synagogy v Nové Bystřici je uváděno několik dat. Pan Jirásko tvrdí, že projekt Novobystřické synagogy pochází z roku 1899. Pravděpodobně vznikla na místě původní soukromé modlitebny v domě č.p. 372 vlastněném paní K. Synagoga byla vystavěna v novorenesančním stylu. Pan Jirásko se domnívá, že podnět pro postavení synagogy vyplývá ze zrušení samostatné židovské obce ve Starém městě v roce 1893 a převedení pod správu Nové Bystřice.

Paní Janovská

Na začátku druhé světové války se rodiče paní Janovské přestěhovali do Izraele, kde se paní Janovská narodila. Když zkončila válka, všichni se z Izraele vrátili do Nové Bystřice, odkud původně pocházeli. Příbuzní paní Janovské např. babičky, dědové, bratřenci a sestřenice zůstali v Nové Bystřici, ale během války byli odvezeni do koncentračního tábora, jelikož byli židovského původu. Maminka paní Janovské pocházela z pěti dětí a otec byl ze dvou dětí. Teta paní Janovské žila v Praze a zemřela v roce 1989. Rodiče paní Janovské žili v Tel Avivu a po válce se vrátili opět do Nové Bystřice. Otec paní Janovské se nejdříve jmenoval Wiener, ale jelikož to bylo německé jméno, změnil si jméno a jmenoval se Bystřický. V Nové Bystřici se nacházela továrna na textil, která patřila rodině Wurmfeldově, ve které také pracoval strýc paní Janovské. Také otec paní Janovské pracoval v textilu, jelikož jeho rodina také měla obchod s textilem. V roce 1948 panu Bystřickému komunisté sebrali obchod s textilem a tak šel pracovat do Prahy. V době druhé světové války byl do koncentračního tábora odvezen strýc paní Janovské, jeho žena a dvě děti, Marie a Karel. Strýc Karel se z koncentračního tábora vrátil, ale jeho manželka Marie a dvě děti Karel a Marie v koncentračním táboře zemřeli. Jedna známá paní Janovské dokonce zažila hladový pochod, byla i v Osvětimi a když zkončila válka, vrátila se domů. Dále paní Janovská vyprávěla o panu Nilsonovi Winstonovi, který zachránil přes 600 židovských dětí. Když byli rodiče paní Janovské v době druhé světové války v Izraeli, vyprávěli, že v Izraeli je takové teplo, že se tam nemusí topit, že ovoce tam mají dvakrát ročně a navíc Izrael je bohatá země. Také paní Janovská vzpomíná, že v Nové Bystřici žili i obyvatelé židovského původu, ale v době druhé světové války byli vlaky „dobyččáky“ odvezeni do koncentračního tábora, kde zemřeli. Paní Janovská také vzpomíná, že se byla podívat v synagoze, která se nacházela v Nové Bystřici. Do synagogy se šla podívat zrovna, když v ní probíhal purinbál „ples“. V té době paní Janovské bylo asi 15 let. Nedaleko Nové Bystřice se nachází židovský hřbitov, kde jsou pohřbení příbuzní paní Janovské, jmenovali se Sternovi. Paní Janovská je jediná, kdo je židovského původu a žije v Nové Bystřici a vyprávěla, že v Jindřichově hradci žije paní ještě paní Hermanová a paní Vojtanová. Paní Janovská vzpomínala, že její teta se s paní Vojtanovou kamarádila, dokonce spolu byly v koncentračním táboře. Když jsme v Jindřichově

hradci hledali, kde bydlí paní Vojtanová, zjistili jsme, že měla pohřeb minulé léto. V Nové Bystřici se nenacházela žádná židovská škola, byla tu jen německá škola, do které chodil otec paní Janovské. V Nové Bystřici je jenom tato jediná škola, je stará asi 110 let.

Výpisky z rozhovorů ze Starého Města pod Landštejnem

Paní Lorencová

Ve Starém městě žilo mnoho rodin, ale během války byly odsunuty z oblasti sudet. Nikdo z místních zde nemohl zůstat a oblast byla násilně osídlena německým obyvatelstvem. Po odsunu Němců se sem vrátilo jen pár obyvatel např. rodina Kružíkova, rodina Tichých a paní Hamrlová. Tatínek paní Hamrlové zde žil už před válkou a dělal zvoníka v katolickém kostele. Také se ve Starém městě nacházela dřevěná budova, což byla židovská škola. Dále tady byla cihlová židovská sinagoga. Ze sinagogy se zachovalo jen pár fotografií z 50. let. Na fotografiích můžeme vidět pobořenou stěnu s průčelním oknem sinagogy. Po válce oblast pohraničí osídlili noví obyvatelé.

Židovský hřbitov byl v době okupace nacisty násilně pobořen, náhrobky byly zničeny, zbourány, polámaný a zahrnutý zeminou. Rekonstrukce hřbitova probíhala až mnoho let po válce, kameny se však nedochovaly, protože byly použity jako stavební materiál na stavbu domů. Podle doložených fotografií první náhrobky na židovském hřbitově jsou ze 17. až 18. století a žili zde už i židé.

Jednou z významných osobností je pan Steiner. Žil v Praze, ale pomník má ve Starém městě. Jeho předci ale zahynuli v koncentračním táboře, jen děti se zachránily.

Pan Jirásko

V roce 1723 ve Starém městě pod Landštejnem žilo cca 22 židovských rodin. Když došlo k zrovnoprávnění židů v první polovině 19. století, přestěhovala se značná část Židů do měst, a proto v 70. letech ve Starém městě pod Landštejnem žilo jen 7 židovských rodin. Do roku 1912 zde existovaly soukromé modlitebny. Pravděpodobně zanikly před první světovou válkou a poté tu zbylo jen pár rodin.

Závěr

Naše expediční skupina vznikla ve spolupráci s projektem Zmizelí sousedé. Tento projekt organizuje Židovské muzeum v Praze. Naším hlavním cílem bylo najít nějaké židovské rodiny nebo osoby, které za druhé světové války zmizeli do koncentračních táborů. Naše pátrání probíhalo v Nové Bystřici, Starém Městě pod Landštejnem a okrajově v Jindřichově Hradci. Informace, které jsme zjistily, umístíme na panel, který bude součástí výstavy projektu Zmizelí sousedé. Zbylé informace obsahuje náš sborník.

V Nové Bystřici jsme objevily rodinu Wurmfeldů, kterým patřila továrna v nedaleké Albeři. Egon a Markéta Wurmfeldovi byli odvezeni roku 1942 do Terezína a o několik dní později do Lublinu, kde oba zemřeli.

Ve Starém Městě pod Landštejnem byli transportováni Sophie Appfeld a Max Valt Appfeld také roku 1942 do Terezína a později do Lublinu, kde také oba zemřeli.

Z Jindřichova Hradce byla paní Leopolda Šimonová, rozená Wintrnitzová, odvedena v červnu 1942 do Terezína, kde pracovala jako ošetřovatelka. Do Osvětimi jela předposledním transportem, za tři dny byla přesunuta do Německa, do Edenu. Poté se znovu dostala do Terezína, odkud odjela se svojí přítelkyní do Prahy. Za několik dní se vydala zpět do Jindřichova Hradce, vrátila se jako jediná z rodiny. V roce 1946 se vdala za Jiřího Šimona. Před dvěma lety zemřela.

V těchto městech jsme zpracovaly historii židovské komunity. V každém zkoumaném městě byla židovská synagoga a židovský hřbitov. Obě židovské památky jsme zdokumentovaly a také zpracovaly jejich historii.

Hledání konkrétních osob v oblasti Sudet bylo velice obtížné. Materiálů z období druhé světové války na tomto území je málo. Většina informací je v archivech a napsána německy nebo po odsunu Němců zmizela z území České republiky. Z rozhovorů s pamětníky jsme se také dozvěděly, že většina židů zmizela hned po okupaci. Domníváme se, že odešli do vnitrozemí Čech, odkud byli odvedeni do koncentračních táborů. Někteří také mohli emigrovat.

Zdroje

Knižní zdroje

- Zmizelí sousedé*. 1. Praha : Židovské muzeum v Praze, 2008
- VANĚK, Miloslav, et al. *Orální historie*. 1. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2003
- HRDINOVÁ, Marie. *Příběhy bezpráví ze středních Čech*. Ročníková práce. Přírodní škola. Praha, 2006
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* . 1. Praha : Libri, 2000
- Zastávka Textilní stezky*, Albeř, 2007
- HADAM, Hans. *Neubistritz*. Stuttgart : Hans Hadam, 1986
- KAMÍR, Pavel; STEHLÍK, Michal; VERMOUZEK, Petr. *Návrat paměti krajiny. Staré Město pod Landštejnem*. 1. Staré Město pod Landštejnem : Občanské sdružení Česká Kanada, 1999.
- Historie Starého Města pod Landštejnem 1918-1960

Internetové zdroje

- <http://new.novabystrice.cz>
- <http://freepages.genealogy.rootsweb.ancestry.com>
- <http://www.zidovskehrbitovy.cz>

Přílohy

Doslova přepsané rozhovory s pamětníky

Manželé Dražanovi

Paní: Mně bude dvaosmdesát a manželovi už bylo osmdesát osm.

Štěpánka: To je požehnaný věk.

Paní: Ale on ještě má rozum akorát špatně slyší. Jo tak tohle jsem vám chtěla říct, že jsme oba odsud. Manžel má rodiče opravdu český, ty se sem z Rožmitálu ještě stěhovali za císaře pána, to víte, že to byla jednou jedna země. No a tatínek jeho byl kameníkem a tady byly ty skály.

Pán: Jo, Hradiště, jestli víte, tak tam jsou skály.

Štěpánka: U Hradiště?

Pán: No, tam pracoval.

Štěpánka: To ještě nevíme.

Pán: Jak je sjezdovka, když jedete do Hradce, tak první odbočka je první odbočka doleva je na Hradiště.

Štěpánka: Hm, dobře, my se pak podíváme na mapu.

Pán: To se pak podívejte na mapu.

Paní: Tak takhle se sem přestěhovali mezitím ti Němci, co se sem nastěhovali. Oni ti Němci mysleli, že jim to odjakživa patřilo, to není pravda. On je nějaký český král sem asi v osmém století že jo. Vidíš, já to ani nevím. Někde jsme to měli napsaný a taky museli tam zase zpátky odkud přišli z toho Švábsko, jo. No a ty to tady kácely ty lesy, to se všemu říkalo šlág, Peršlák. A tak jo, oni to tady vobdělali a češi potom přišli taky mezi ně sem.

Pán: A tady v Bystřici byli hlavně za první republiky češi, úředníci, finančníci, četníci jo.

Paní: No ty až potom. Ještě za císaře pána tady bylo 8 rodin, jsme měli ty kameníky, ty tady už byli a moc jsme se všichni dohromady snášeli. Já jsem poloněmka. Maminka moje byla Němka a tatínek byl Čech, jsem byla rozená Kovářová, to byl vídeňský Čech jeho rodiče jsou z Moravy. Tenkrát za císaře pána se to stěhovalo. Tenkrát, kde byla práce, tam se prostě šlo. Můj táta se už narodil ve Vídni a vyrůstal tam, měl radši Německo než Česko, ale já jsem to v papírech měla, tenkrát mě teta chtěla přesunout do Vídně, ale já jsem vyrostla u tetičky, protože maminka mi umřela, když mi bylo osm roků. Můj tatínek byl číšník, ten měl rád ženský. Ona se trápila, dostala rakovinu a umřela, ale pak jsem to jako v papírech měla, tak mě dali děčko a táta musel jak dlouho čekat, než dostal občanství. To se to se vám to taky vysvětlím. Ty jeho rodiče, když tady bydleli, tak skončila ta první válka a oni jako pryč nemuseli z chalupy. Měli si žádat, ne to až potom. Prostě pak se nastěhoval těch úředníků, jo to bylo až potom. Tenkrát se nastěhovali ty úředníci a to už bylo těch četníků tady víc, byla německá škola a dolejší taky školku měli už. A šlo to, rozuměli jsme si až když potom v německu začal ten Hitler, tak tady u nás u Chebu nějaký Henleien ten ty Němci štvál, některý prostě mu věřili, že jo až bude tak se všechny budou mít dobře, ovšem Němci. A ty druhý to už zase ne, to už naplánoval jak odstěhuje všechny do Ruska. No a lidi se nechali hecovat že jo, byli nadšený pro něj taky, si pamatuju, mě bylo deset let, nikdo nebyl doma, můj strejda to byl taky Čech, ten hodně pil, ale na mě byl hodnej no a teta byla porodní bába, to byl generál, ta mě komandovala, to jsem byla sama doma a voni již chodili, co jsme tam chodili ona měla domeček na jedné straně, na té křižovatce, jak se jde do Hradce, tak tam šli, pochodně nosili, večer už v září už byla tma a řvali: Wir wollen heinens Reich! Wir wollen

heinens Reich! To pochodovali přes celou Bystřici a my jsme česky řvali: táhněte k čertu, že jo. A když je vyhnali, tak se divili, že to chtěli.

Štěpánka: A jak vy ste vnímala ten příchod Hitlera sem, jak to tady obsazoval?

Paní: No, Hitlera já nevím, to jsem se tenkrát ani o to moc nezajímala. No, bylo mi deset roků.

Pán: Co?

Paní: No, jak já jsem, když Hitler sem přišel, von jel do Čech.

Pán: Když byla mobilizace, tak jsem se sebral a jel jsem na kole do Rožmitálu.

Paní: Jemu bylo šestnáct, mně deset.

Pán: To bylo nebezpečný. A když to obsazovali, Němci tady sudety, tak nás vyhnali, museli jsme zpátky no. To když už potom byli Čechy.

Paní: No oni pak taky obsadili Čechy, že jo.

Pán: Furt dokola.

Paní: A ty sem zpátky.

Pán: Obsadili Protektorát až potom.

Paní: Ty tvoje rodiče, když je potom nevyhnali z baráku zůstali ale oni už byli starý, se narodil, když bylo mamince už třiačtyřicet a jemu bylo padesát. Oni byli už starý tak prostě zůstali tady, ale měli si žádat o protektorátní příslušnost, jenomže my nevíme.

Pán: Non nikdo jim to neřek, no.

Paní: No. Tenkrát se hodně bubnovalo, vyhlašovalo se a oni to nevěděli, tak se nehlásili tak se stali automaticky německým občanem a když byl německým občanem a když mu bylo osmnáct, tak automaticky muel na vojnu.

Štěpánka: Jasně a tadyhlento bylo, Nová Bystřice byla součást protektorátu?

Paní: Ne, ne. To říše. Nikdy to nepatřilo k Německu ani k Rakousku, byli to Čechy, jižní Čechy. Mně to říkala i maminka, jindy teta, že vždycky to no. Oni to obsadili no a teďka on kvůli tomu musel na vojnu co zažil všechno nakonec, ale teď, když už se vrátil tak to víte, jak dělali Češi o něm. Měvali vojnu, že tam šel, proč tam šel povídal nemusel jsem jít, tak bych býval šel do koncentráku. Se nevrátili ty co se bránili a nešli.

Štěpánka: Vy ste byl na vojně v Německu.

Paní: No, byl pět let v německý armádě.

Pán: No, jako radista.

Štěpánka: A od jakýho do jakýho roku ste tam byl?

Pán: 41 jsem musel v placený službě, dřív se chodilo k placený službě, to se chodilo do Polska se připravovalo, že napadnou Rusko, ale tam jsme museli vykládat munici a a potraviny ne a včervnu napadli Rusko Němci tak hned nás poslali do Ruska, k Ukrajině Pasov Kyjev a tam jsme taky vykládali munici a.

Paní: Na kole.

Pán: A na Vánoce nás pustili potom a propustili jednačtyřicet na Vánoce a 42 v únoru jsem musel na vojnu. Tak jsem byl u letectva jako radista rok a půl.

Štěpánka: Takže na zemi jste byl.

Paní: No jo.

Pán: Na letišti.

Paní: On se k tomu dostal protože chodil do takovýho kroužku jak dělali letadýlka, tak ho k tomu vzali, jenomže on jako nečistý původ měl, tak nebyl spolehlivej. Tak letět nesměl, že by jim uletěl.

Pán: Oni chtěli vzít mě jako pilota no jenže jsem byl českýho původu, tak se netroufali.

Paní: Nepustili, že jo by uletěl nebo tak. U letectva jako radista.

Pán: No já jsem byl.

Paní: Řešil děvčata, měl se dobře.

Pán: Já jsem byl na vojně v několika státech Dánsko, Francie, Holandsko, Rusko no, Maďarsko všechno ale nakonec jsem byl v Polsku na letišti na konci čtyřiačtyřicet a tam jsem psal domu samozřejmě česky ne, a on někdo to otevřel ten dopis a zavolal si mě na velitelství, že nesmím psát domů česky a já jsem říkal: No jak mám rodičům napsat, když německy neumějí. Nevadí, musíte psát německy. No a to už mi netroufali. Čtrnáct dní na to mě přeložili k pěchotě u Leningradu to je dneska Královec jo, a tam v prosinci čtyři a čtyřicet a tam jsem dělal znova výcviky jako pěšák, ale znova jsem byl jako radista na praporu, jo. Koncem 44 to Rusáci přišli k tomu Královcu. Obklíčili ho a šli dál. Jsem tam byl obklíčenej až do dubna pětáctyřicet až potom náš prapor dobyl nějaký velitel, kterej asi moc nesouhlasil s těma Němcema. Tak jsme se probjovali k moři a utekli jsme před Rusama jako měl strach taky ne před Rusama.

Paní: Vodtáhli všechny vojáky a zahynuli.

Pán: A šli pěšky až k Visle. To je skoro u Dánska, u Gdaňska. Tak jo, na řece Visle. Nás naložili, převezli na poloostrov Hela a když nás tam převezli v noci, ráno byla kapitulace, jo.

Štěpánka: A jak jste se potom vraceli?

Pán: Jsem taky měl strach k Rusům do tohohle.

Štěpánka: A jak jste se vracel?

Pán: No to právě a v tom zajetí utekl. Tam stál torpédoborec a to vojsko, to bylo spousta vojska na tom poloostrově. Každý se hrnul na tu loď na ten torpédoborec aby mohli, dostali pryč před Rusama, ne, Ale tolik se jich tam hrnulo, že už nemohli nabrat. Odjeli. Tam takovej můstek, odjeli dál, do moře kousek, aby tam nemohli a já jsem řek tam jezdil člunem takový co vozil uhlí v přístavě a já jsem mu řek: Hele, dovez mě k tej tomu torpédoborci. To nesmím. Co nesmíš? povídám, vždyť je kapitulace. To už ti žádněj nemůže nic udělat. Tak mě dovez k tej lodi a já jsem to po provazovym žebříku vylez. A v noci ten torpédoborec vodjel až přes celý Německo, až do Kšíru, jestli víte, kde je Kšír. To je přístav německej, u Dánska skoro.

Štěpánka: Hm, vim.

Pán: Až tam mě dovez, teda všichni, co tam byli. A tam už byli Američani, co to obsadili a tak jsem přišel do toho americkýho zajetí.

Štěpánka: Jo.

Pán: Tam jsem byl půl roku.

Paní: A hlady jste měli taky dost.

Pán: No jo, voni Angličani nebyli takhle zlí nebo tak něco, ale hlad byl, protože oni tolika vojska tam bylo milion zajatců neměli taky pro ně, tak jsme měli hlad. Tak jsme chodili na pole krást, jo, co bylo.

Paní: Oni sázeli brambory a voni jim je vyhrabali.

Pán: My jsme je vyhrabali, když šli kopat, tak už žádný nenašli. No a to jsem pak přišel v říjnu domů a ale zase do zajetí. Ve Strašnicích u Rokycan tam nás to byli Češi, tam nás hlídali. Jo a tam nás pak propustili, přišel jsem domů a když jsem byl doma týden, tak mě vzali znova do zajetí do Jindřichova Hradce, tam byl tábor jo.

Paní: To nebylo jen tak.

Pán: A z Hradce mě nemohli propustit, tak mě zase převezli do Pacova, jestli víte, kde je Pacov. Tam jsem byl v zajateckym táboře a odsud jsem chodil teprv z jednoho do druhýho a odsud mě teprve pustili a doma stejně jsem neměl pokoj, protože pořád mě sledovali, mysleli, že jsem sloužil u Němců, že jsem pro ně byl. Já pro ně nebyl vůbec, no. Tak jsem to

holt proklel, ukaž a do toho devětačtyřicátého roku mi přiřázel dvacet procent ze mzdy za to, že jsem sloužil, jo.

Paní: No a teď to taky nešlo do důchodu těch pět let ti chybí.

Pán: No jo od té doby i scházeli do důchody.

Paní: Zatímco češi, který šli jenom do práce do Německa ti ti dostali ty léta počítaný a ještě teď dostali odměnu.

Pán: Ty zbrojili vlastně, ty dělali víc pro ně, než já. A ještě byli odměněný jo.

Paní: No ještě dostali když se tam otočil, tak dostali odměnu a tyhle ty, co museli na vojnu to byli chudáci. Teďka teď mu napíšu knihy týdně, teď vyšli knihy těch bylo hodně, táta vždycky říkal: Hele, tohle všechno jsem zažil, to je to samý, oni o tom teďka teprv píšou, protože tenkrát se to nesmělo.

Pán: Tenkrát za komunistů nesměli nic psát.

Štěpánka: A chtěla jsem se zeptat, co nás nejvíc zajímá, je jakoby hm, ta židovská komunita v Nový Bystřici, jestli něco pamatujete?

Paní: No, tady byla. No jéje, ty jsme znali.

Pán: Tady bylo 150 - 200 židů.

Paní: 300, 300 židů, vždyť jsme měli...

Pán: No hlavně obchodníci a továrníci a takový ty.

Paní: No.

Štěpánka: A jestli jste třeba chodili s někým do školy, do třídy přímo?

Paní: No, to jsem ne, ne. Když já chodila do školy, my neměli zrovna žádnýho žida. Voni taky byli dost bohatý, ti měli třebas i soukromýho učitele pro ty děti a ty druhý co měli jenom obchody byli velice ochotný vždycky volali: Pojdte, my vám prodáme, my vám počkáme. To si pamatuju, že byli strašně ochotný, nebyli to zlí lidi, absolutně, dokonce jsem byla jednou s mou vlastní maminkou to jsem byla hodně malá v tom, jak se tomu říká těm, jak to židé mají.

Pán: Synagogy.

Paní: Jo, tady.

Pán: Synagoga tam je stavební mistr nebo. Teďka jestli víte, kde je.

Štěpánka: My jsme se tam byli podívat, no.

Paní: Jak tam jak tam prodávají kapry.

Pán: To předělali.

Paní: Tak to patřilo to tam je.

Štěpánka: A tam jste se byla podívat?

Paní: Jako dítě s maminkou. No my, jako ženský.

Štěpánka: Co si pamatujete?

Paní: Židovky tam stejně nesměli přímo.

Štěpána: No, jo.

Paní: Musely na kraji čekat.

Štěpánka: Na kraji čekat.

Paní: Ty musely na kraji čekat no, a oni je jako vyndali dítě to chápe takovou takovou jako váleček to byl a z toho četli, jo.

Štěpánka: Hm.

Paní: A nevím.

Pán: Bez čepice, bez čepice se tam nesmělo jít. Já jsem tam jako kluk šel podívat taky, jsem musel vzít čepici na hlavu, jo.

Paní: Ale to než přišel Hitler. To lidem nevadilo ani ti židi. Ani češi sme si hráli spolu, že jo. Jsme hráli češi a němci táta vůbec, ten když přišel na ulici.

Pán: My jsme já, moje rodiče byli jestli víte, kde je Smrčenská, jak se jede na Per, hotel Peršlák, lesní Peršlák, v ulici, tam jsem bydlel. Jediný češi jsme tam bydleli, ty druhý byli samý Němci, jo.

Štěpánka: Hm.

Paní: A teď když už si dítě velký.

Pán: Tak jako kluk sem si hrál venku s Němcema, jsem se od nich naučil Německy, jo.

Paní: Ale jak von umí to na mě je slyšet, že jsem původně mluvila Německy, ale on mluví Německy jako němec. Rakušáci vždycky povídali: Nepovídejte, že nejste Němec. Žádný čech neumí takhle mluvit.

Pán: My jsme se s nima snášeli moc dobře s Němcema. Až teprv, když nastoupil ten Henlein, pak to začalo štvání, ale.

Paní: To štvání pitomý, jo.

Pán: No, byl navedenej od Hitlera že jo, ten byl nasazenej.

Paní: Najednou nosili punčochy a dělali jako pitominy.

Štěpánka: A mohla byste nám říct jak to v tý synagóze vypadalo, jestli si to pamatujete?

Paní: Hm, ježiš ne.

Štěpánka: To je už asi dlouho.

Paní: Hm, nevím. No, tak ne jako třeba v kostele katolickym, že. To bylo spíš taková místnost, vepředu bylo taky něco jako tabule.

Pán: Oni měli jako katolíci maj kříž, voni měli válečky na nudle, s tím tam házeli.

Štěpánka: Tu tóru myslíte?

Paní: No, jo.

Štěpánka: Tóra to je.

Paní: To taky schovali do nějaký skříňky, to vyndali a četli si Hebrejsky. No já nevím, já jsem si to tak nevzala. Člověk si nic nevzal tolik prostě to tak bylo, děti to berou tak, jak to je, jo.

Štěpánka: No to je jasný.

Paní: Teprve potom jsme koukali že jsme jiný, že máme jiné nám to nevadilo, že některý děti mluví jinač s tím Orlíkem, to byl židovský lékař, ten tenkrát tam naproti bydlel a ten měl kluka, ten byl asi tři, čtyři roky starší než já, s tím jsme si taky hráli. A ta jeho žena byla češka z toho z Tábora a vono než se to otočilo, umřela, nějak ji ranilo nebo.

Pán: Von zemřel v koncentráku ten.

Štěpánka: A mohli byste pamatujete si jejich ména?

Pán: Orlík.

Štěpánka: Orlík příjmení a křestní jméno?

Paní: Kluk se jmenoval Ili, to vím.

Pán: Ty židi byli skoro všichni Němci akorát ten Orlík ne, to byl Čech.

Paní: To byl Čech.

Pán: No, ten žid.

Paní: No, no no.

Štěpánka: Protože my bysme si je potom totiž vyhledali v nějakym archivu podle těch men, kdybyste si je pamatovali, tak že by se nám to hodilo.

paní: Vám taky o to jde taky.

Štěpánka: No, ono je to vlastně projekt v rámci židovského muzea, co děláme. Jmenuje se to Zmizelí sousedé takže my vlastně potom jakoby si je najdeme někde v archivu.

Paní: Oni takhle říkali že oni jenom kšeftovali Židi, ale vždyť oni jim nic jinýho nenechali aby si koupili hospodu, to to nemohli, to ještě tak v Rusku, ale tady vůbec ne.

Štěpánka: A třeba.

Paní: A oni byli opravdu byli chytrý, to se jim musí nechat, jako na hlavu byli lepší než ostatní lidi. vopravdu, ty byli chytřejší a je to tady jediná jedna židovka opravdu.

Pán: Ta ještě tady žije.

Paní: Nějak nějakej, jak voni se jmenovali? Viena, ale oni se pak nechali přejmenovat na Bystřický. Ten jedinej se vrátil.

Pán: No. On byl v anglický armádě.

Paní: Von se vrátil a vona byla z Tábora, ta jeho žena taky židovka ale byli potom v Palestině a paní Janovská, co já ji znám ta je dočista židovka ji znám. Ta se narodila v Palestině.

Štěpánka: A to je dcera těch, těch původních židů, co tady žili.

Paní: Jo, jo jo jo.

Pán: Ta by vám hodně pověděla.

Štěpánka: No to my se za ní potom zkusíme zastavit.

Paní: No a ona je velice příjemná. Já jí mám ráda. Ty němci ještě furt troufli, jak to do nich tloukli třebas ty moje spolužačky, ty maj takovej odstup k těm židům, jo. Jak mi říkal manžel ty můj spolužačky. No já taky nemám rád židi, voni byli línýý, já povídám: Co povídáte? To všecko to vám nakecali, to neni absolut pravda. Já absolut nemám nic proti židům ani proti cikánům ani proti nikomu, protože já si rozdělju lidi na hodný a zlý, jinak ne a kdybysme my všichni to pochopili, tak by se mohli v míru žít všichni. Co e dává, co se platí za ty zbraně a za to by ty lidi byli ještě všichni živí. Jo, co dělají pitomosti.

Pán: Jestli víte, kdo byl Karel Helman Frank. Ten byl v Bystřici s Henleinem. V tělocvičně měli projev, moje matka to uklízela.

Štěpánka: A v jakém to bylo roce, jenom abysme věděli.

Pán: Prosim?

Štěpánka: V jakém to bylo roce?

Pán: 7 nebo osmatřicet, přesně to nevim, ale moje matka uklízela na četnický stanici.

Ráno přišla do práce a jeden četník povídá: Byla ste včera na tom projevu v tělocvičně?

Povídá: Já nechodim na Henleinovský projevy. On povídá: To jste měla štěstí, já tam byl, měl jsem službu, začalo to, komunisti to rušili, začalo se to prát, mně se zamotal šátek mezi nohy, já tam pad a šlapali po mě. To bylo hrozné, hrozná rvačka.

Paní: Četník český, četník proto, že to byli český samý.

Pán: To byl Frank. Sedle. Frank dělal tajemníka Henleinovi.

Štěpánka: A pamatujete si na rodinu Wurmfeldových?

Paní: No továrna.

Pán: No můj bratr dělal u něho, jako u tkalcovskejch mistrů jo.

Štěpánka: A co jim tady všechno patřilo?

Paní: No, Nobys.

Pán: Nobys.

Paní: To Nobys taky.

Pán: Jak je na náměstí to co je městský úřad to mu patřilo, co je hotel Nobys, to mu patřilo, pak co ještě.

Paní: Ještě naproti, to taky jim patřilo barák.

Pán: Naproti ještě jeden barák, tam jo to patřilo.

Paní: No a to a továrna.

Pán: A tak no.

Štěpánka: A ta továrna co je v Albeři, ALMA ta to byla?

Paní: No teď už tam není nic.

Štěpánka: No teď už tam není nic.

Pán: No když je vyhnali židy. Wurmfelda vyhnali. Jeho dcera, toho Wurmfelda byla v Anglii, žila někde v podzemí ta se jako ta zůstala živá až po válce přijel já jsem po válce já jsem po válce dělal v tý fabrice Wurmfeldový, tak ona přijela se podívat do tý fabriky, dcera toho Wurmfelda. A to bylo už vládli komunisti měli strach, že to bude chtít zpátky, tak dělali proti ní hrozný.

Štěpánka: A jak se jmenovala? Křestním jménem, jestli si pamatujete ta dcera?

pán: Ta Wurmfeldová.

Štěpánka: Křestním jménem?

paní: Křestním jménem, jak se jmenovala! Nene, já vim, jestli za ní jenom chcete jít paní Janovská a bydlí ve Smrčenskéj ulici, ale který číslo nevim.

pán: Je to napravej straně než se přejde ke křižovatce, poslední barák. Ne, teď už tam jsou postavený nějaký.

paní: Jsou tam další baráky no.

Štěpánka: No my si dyžtak zjistíme.

paní: No jak? Janovská, optejte se na Janovskou to je opravdu čistokrevná.

pán: Ta vám řekne všechno.

Štěpánka: No ale nás zajímáte i vy.

paní: No ale on mi ten manžel tý mojí spolužačky říkal prostě, že nějaký to jsou ale no já povídám znám paní a já jí přímo mám ráda, kdyby ste to co se dělo tehdy, tak já bych plakala, protože tohle je moc fajn ženská a pracovitá, dyť ona si vzala hajnýho, ty měli hospodářství, ta no ta prostě uměla makat jako každěj jinej, to takhle nesmíme proti lidem, protože no to spíš na ty cikány, ty měli jinou mentalitu. Ty tak nebyli pracovitý j.

pán: To bylo ten se jmenoval Wiener. A jak před Němcema utekli.

Štěpánka: A to byl otec koho, já se teďka se v tom trochu ztrácim.

paní: No tý tý paní Janovský.

Štěpánka: Tý paní Janovský.

paní: Jo, von to přejmenoval na Bystřický.

pán: Já myslim teda ten otec tý paní Janovský. Wiener.

paní: No dyť to říkám.

pán: Ten utek a byl v Anglii. A tam se protože nechtěl to jméno Wiener, to bylo německý jméno tak se nechal přejmenovat, překřtít na Bystřickýho. Jo, takže paní Janovská se jmenovala už Bystřická, paní jo. Ta se jmenovala Bystřická jo.

Štěpánka: Hm a Wiener s dvojitym w?

paní: Jo, samozřejmě jako wien.

pán: Ten měl obchod s textilem.

paní: Ale když půjdete za ní, ta vám může hromadu říct.

Štěpánka: No ale nás by zajímalo.

paní: No to bylo krásný dítě, ty se sem vrátili do Bystřice. Ta já mohla na ní oči nechat. Ta byla hezoučká.

pán: Pak tady byl nějakej Beer, žid fabrikant, ten měl pletárnu.

paní: Ty všechny zahynuli.

Štěpánka: V koncentračních táborech?

pán: Ten byl v Anglii na ministerstvu, textilního průmyslu nebo něco takovýho. Ten ten Beer se sem přijel podívat po válce už jeho paní a našel pán sem nešel, ale on měl něco

zakopanýho nějaký zlato nebo co to měli zakopaný. To je ten dar ten měl fabriku to kino, když se jede z Bystřice na Staré město na pravé straně je taková velká budova, tam to kino, to byla dřív ta fabrika toho Bera.

Štěpánka: Tam e půjdeme taky podívat.

paní: Aha, tak vy máte hlavně zájem o ty židy. No tady jich bylo dobře 300, byli židi a nikdo jim nic nedělal až potom ten Hitler, to bylo hrozný.

pán: Pak tady byl Popper, žid, Popper, Katzer.

paní: Těch bylo víc těch Katzerů. Tři asi.

pán: Popper ten měl taky tkalcovnu na náměstí.

paní: jo. Moc já to taky nevím, protože když přišel Hitler, tak mi bylo potom deset let. Co víte předtím.

Štěpánka: Hm, hm.

paní: Pořád se mě ptají na jména, nevím, jsou mi nějaký povědomí, ale nikomu nepřidam. Jo, který to byli.

Štěpánka: No to je jasný, který to byli.

paní: no a ten židovskej hřbitov úplně rozbili, to Němci ještě. Tam byl ještě baráček, tam nějaký bydlel, ten se staral o ten hřbitov. No a když přišli Němci, tak to všechno zbourali.

pán: To všechno zbourali. Bourali až po válce teprv. Ten barák no.

paní: Ten barák. Bourali po válce, ale hřbitov zničili dočista. Rpozabili kameny a nějaký se jmenoval Novák, a musel to bejt asi nějaký nějaký no celníka tady dělal a původem to byl asi taky žid, protože ten to všechno postavil, ten to zaplatil sám a hřbitov je pěkněj teď.

Štěpánka: My jsme se tam byli podívat.

paní: Voni totiž voni totiž židi nedávají na hrob kytky.

pán: Dávaj kameny.

paní: Kamínek tam položili, jo. Ale kytky tam nedávají, to je zvykem. No, ja ta moje spolužačka bývala, co jsem říkala že její manžel je.

pán: Já dal ten čaj vařit.

paní: No vidíš, na to jsme úplně zapomněli. Tak ta už byla dvakrát v Izraeli, vždycky jednou to vyhrála, ona má pět dětí, ty to platili a tak mi přivezla i fotky. Odtamtad jo. Jenže jednou sem si taky chtěla zaplatit cestu, že jedem do té Svatý země se říkalo, jenže tenkrát začali zrovna ty bomby padat, tak jsme pak nejeli. Tak jsem byla v Lurdech v jižní Francii a udělali jsme kousek té Itálie, v tom Pádu jsme taky byli. Ale to jsem ráda, že jsem se tam dostala. A to mě mrzí, že jsme se tam nedostali, teď už jsem na to stará, teď už se nikam nedostanu, teď už nemůžu. Já už špatně chodím. Já jsem letos spadla, jak byla zima ošklivá, jo a tak jsem se narazila nějak páteř, a od té doby špatně i chodim. Jak chodim daleko, tak nemůžu.

Štěpánka: A když třeba začala ta perzekuce těch židů, jak jste to vnímala, že vám najednou, že nesmí třeba chodit do obchodů, nebo tak. Jak na vás to konkrétně působilo.

paní: Tady vodsad přišli raz dva pryč. Voni je odtáhli někam pryč moje maminka, teda teta, ta porodní bába, ta pořád toho Orlíka chválila. A že je škoda, ona nevěděla, kam přišel, Ale že je prostě pryč a voni to donášeli takovému nacistovi a naštěstí ona byla u jeho dcery u porodu, tak von byl jako s tím spokojenej, tak ji jako nechal zavolat. Povídal, pani, Kalinová, vy nesmíte pořád chválit toho žida. Nebo já musim s váma něco udělat. Oni vás zavřou, říkal. Neříkejte už o ňom nic. Tak takhle to bylo, ty byli najednou pryč a ten jeho syn, co měl maminku češku z tábora, ten byl někde v Čechách u nějakýho sedláka. Pak se vrátil, byl i u nás, protože von si na mě vzpomněl. Jenže všechno mu dali, prošustrovat, von nebyl naučenej vůbec no, dělal jenom sedláka, von si s těma penězma nevěděl rady, všechno to prošustroval. A nic.

Štěpánka: A ještě u toho hotelu Nobys, pamatujete si, co se tam stalo, co tam bylo potom, co ty židi vyhnali?

paní: Školka. Tam byla školka, moje děti tam chodili, všechny do té školky. To bych řekla takový dobře využitý.

Štěpánka: A nebylo tam za války gestapo? Nebo nějaká policie?

paní: No tak před tím, to jo, to je jenom šest let, tam bylo. Tam byla policie Lantrát, Lantrát tam byl. Ale to byl jenom pár roků, to už jsem zapoměla, ale potom tady češi udělali z toho školku.

Štěpánka: A jak to na vás třeba působilo, že tam bylo po židech ty policajti.

paní: Hm, tenkrát jsme se taky netroufli nic říkat, to byli to bylo skoro ještě horší než za komunistů, protože to když opravdu ste něco, tak ten šel do koncentráku a už e nevrátil. Takový člověk, vždyť jsem vám to říkala. On si ji nejdřív zavolal, že ji zná, že ji chtěl pomoc, tak ji řek, prostě nebo že by ji musel dát zavřít.

Štěpánka: A znáte někoho osobně, koho odvěkli do koncentračního tábora, nebo jestli ste znala někoho?

paní: Z těch nežidů.

Štěpánka: No z židů i z nežidů.

paní: Já vim jen jednoho, protože když tenkrát tady bylo ORF, z rakouská televize, taky se mě ptali a dál jsem řekla, že jako němci křičeli: wollen heinens reich. Kdyby bejvali to, tak že nemuseli pryč. Češi by je bejvali stoprocentně nevynali. Kdyby se bejvali chovali jako občané, měli němci v čechách větší právo než měli v Rumunsku nebo v Maďarsku, v Maďarsku byli němci nebo slováci. Prostě tady měli víte univerzitu tak taková univerzita byla původně německá už od 16. století. No a měli v každým větším městě divadlo, kde se stále hrálo německy. veškerý práva. Prostě to neměli nikde. No voni se dali na Hitlera, tak se s tím nedalo nic dělat. Sem si řekla, že maj oni sami trochu vinu. Ale pak samozřejmě museli taky jít, který byli vlastně proti. Tady povídám jsem znala jednoho Skella, ta jeho neteř chodila semnou do školy. Ten ved sociální demokraty, nic jinýho, nebyl to žid. A že je ved když přišli němci, ho vodtáhli, to nevím jestli něco řek, von je taky nechali a když máte svůj názor, tak šel do koncentráku a zemřel tam, voni ho zabili. Jenom za to, že byl předsedou, tak si to představte. A máme tady lidi i v čechách, který by byli i pro Hitlera.

Štěpánka: Hm

paní: A víte pro co by byli? Hrozný, to třeba mladý lidi, to jim musíme říct aby si uvědomili, že ta nenávisť, když ji začne jednou, to vede k válce. A k neštěstí. nemáte ani barák ani nic, ležíte v příkopu a to koukaj potom, no,no. To už si lidi nedovedou představit, co to je taková válka. A němci ty dostali tak na frak, taky nebyli pro Hitlera všichni, ale žili tam u Stalingradu, víte co to tam bylo? Já tam měla vnučku, učitelku, ta studovala tenkrát. Ona dělala politiku a ruštinu, tak museli do Ruska. Tak byla v Praze v tom, tom hm v Stalingradu. Tak si to šli ven prohlídnout, tam leželi, ty měli trošku. Heleďte, ještě měli ty ti znaky. To leželo tam na polích, se ani nezakopalo.

štěpánka: hm a pamatujte si třeba, že by, že... vy jste říkali teda, že je všechny hnedka odvěkli, ale pamatujete si třeba že by tady židi chodili se židovskejma hvězdama?

paní. Tady ne, v Hradci

štěpánka: v Hradci

paní: naši byli pryč

štěpánka: jo.

paní: To se tak stalo, že naráz byli všichni pryč, ale v Hradci jsem je potkala. A bylo to nepříjemné bych řekla, to takový chudáci, s hvězdou museli jít. Potom němci museli jít taky,

hm. No němec to když se tak běhali vojáci taky jednou zamnou, abych se vykázala, že nenosím tohle. Já jsem řekla no jo, já jsem ale byla původně jako rakušanka, protože ten můj český táta, ten měl vlastně občanství rakouský, takže já jsem nemusela jako němec
Štěpánka: Takže vy ste neměla žádný problémy, že by vás jako třeba chtěli vyhnat po válce jako rodinu nebo tak.

paní: Ne, protože teta byla porodní bába, její muž taky jako čech a porodní bába musela zůstat, až přijde další, tak ten první nášvih, tak ty lidi vyhnali. Za 20 minut museli bejt pryč. Tam jak jsme bydleli, tak na druhý straně bydlela maminka s dětma. Měli polívku na stole a museli jít, ani tu polívku nesměli sníst. Museli si jen jít ven a ten čech co potom do toho přišel asi za 14 dní, nebo 3tejdny, tam nikdo jinak nešel. Sme tam bydleli taky my, tak když to otevřel, tak z polívky lezli červi, zůstalo to ještě na stole. Nesměli to ani sníst, ale ty měli ve Vídni příbuzný, se tam uchytili hned v Rakousku. Někdo to taky zakusil a nebyl vinen. Jo, neudělal nic, nebyl ani pro Hitlera a pak když třeba musel jít z Prahy pěšky s dětma, takovou dálku, taky zahynuli.

Štěpánka: hm

paní: Prohráli válku, bohužel, to tak je. A když jste třeba

Štěpánka: A

paní: Ty práva nejsou stejny. Když člověk prohrává válku, nemá práva vůbec žádný. No.

Štěpánka: A třeba v tom Hradci, všímala jste si těch protižidovskejch nařízení? Třeba že židi nesmí do obchodu, nebo že nesmí...

paní: No. To bylo, no tam to bylo určitě. To bylo, já jsem je potkala, mě jich bylo líto. To bylo takový ošklivý. Člověk by je bejval i pozdravil, ale to jste se taky bála co

Štěpánka: hm

paní: Co oni budou říkat třeba, že jo. Kdyby to někdo viděl, tak aby

Štěpánka: Hm, aha a vy jste chodila do školy tady v Nový Bystřici?

paní: Ano

Štěpánka: A potom v Hradci?

paní: Ne, jenom v Nový Bystřici jsem chodila do školy a že moje maminka byla němka, tak mě poslala do německý školy. Já jsem chodila jenom do německý, pak to němci obsadili, tak já měla jenom německou školu. Akorát teta potom, to už mi bylo 18, v46, tak mě poslala do český školy, to byla taky legrace. Je, haha, na to si ráda vzpomenu. Když se potkáme s těma co jsme chodili. Jsme psali diktát a potom jsme si to rozdávali i mezi a ty to opravili. Sešity byli na lavici, hahaha, co já psala. Za rok se toho moc nenaučím, ale přece. Horší bylo, že na ruštinu jsme měli takovou hezkou učitelku a ona říkala, tady je 18 letá, která to je? Tak jsem se hlásila a ona mě poslala nakoupit a já měla s tím problém. No ale přece, naučit se to dá. A jako češi říkaj rakušáci to se nedá naučit česky. To není možný. Jo hlavně to ř, ale to ř já jsem uměla. To mi jako dítě učili. Ř jsem uměla. To já jsem se nemusela učit. To je problém, to máme jenom češi. Myslim češi a ještě řekové? Myslim řekové, ještě jeden národ má ř. Jinak nikdo na světě. Ale teďnevím, taky sem to ale věděla.

Štěpánka: A do tý německý školy, chodili tam nějaký židé?

paní: Chodili, ale ne semnou.

Štěpánka: Ne do třídy.

paní: Ne.

Bára: Takže vy jste mluvila a potom jste se naučila česky, nebo jste mluvila česky?

paní: Jako malinká jsem něco česky uměla, málo, ale neví kdo ví co. To jsme si hráli a třeba i to ř, mě naučili, asi ten strejda. To mě naučili a potom prostě bylo taky hrozný řvaní, ty němci. o už mi vadilo, že jsem měla český jméno. Já jsem se menovala Kovářová, jo. Ještě že

maminka mi dala křestní jméno tak vídeňský. Tenkrát to bylo moderní, ta Gertruda. To bylo dobře. To jsem měla a voni ty zezačátku hodně štváli, ty a pak je to přešlo. Němci to taky přešlo a jak začali potom prohrávat. Tatínkové taky padli a najednou už pochopili, že je to chyba.

Jana: Nechcete pomoci s tím?

pan: Jo, jojo

všichni: Děkujem moc.

paní: Tatínek se teprve teď naučil vařit. Fakt, protože venku mi nepomůžeš, tak jsem mu řekla. Tak začni. Udělal guláš a vaří polívky. A zezačátku se mu nechtělo a teď najednou ho to baví. Asi už ho párkrát pochválili, tak co kdybych ti umřela, jak uvaříš. Vždyť to není jistý. Jsi skoro o 6 let starší než já. On je z jara, já 25 prosince. Skoro 7 let jsme od sebe, ale není nikde psáno, že já umřu dřív. Pravda, že jim něco dam, mají už všichni

/.../

Štěpánka: A vy jste nechodil s nějakými židy do třídy?

pán: No, jo, no, ale do třídy ne.

Štěpánka: Do školy jo?

pán: Do školy jo. Do český jsem chodil. Česká škola byla první patro a druhý patro byla německá škola. Ale žid tam žádné nechodil.

Štěpánka: Takže si nepamatujete, že by třeba nějaký váš kamarád zmizel ze začátku války.

pán: Já jsem žádnýho žida kamaráda neměl.

Bára: A v nový Bystřici, nebo takhle, tam žádná židovská škola nebyla?

pán: Akorát ta synagoga tady byla. Ale škola ne.

Bára: A když tady bylo tolik...

pán: A tam co bylo kino...

Štěpánka: Hm

pán: Tam bejvala za první republik, ještě do takovýho 35 roku, tam byla tkalcovská škola. Ale židovská škola ta tu nebyla.

Bára: Takže ti židi, když jich tady bylo 300, kam chodili do školy?

pán: Aletí nejvíc chodili do německý školy, ti židi. Akorát ten Orlík, to byl čech. Doktor, ale jinak všichni chodili do německý školy.

paní: Ale já nechodila s židy do žádný

pán: Ale ty chodili všichni o německý, do český školy žádný nechodili. Akorát ten Orlíkův syn

paní: Ten Orlík, no.

pán: No.

Štěpánka: A to byl teda lékař, ten Orlík.

pán a paní: Jo, jpo lékař.

pán: To byl dobrej lékař.

paní: Pro chudý lidi. Ten si to nezasloužil, protože když někdo neměl peníze, tak to nevadilo, taky přišel.

Štěpánka: Ať to třeba bylo za války, jak se změnil váš život před válkou a za války? Vy ste teda narukoval

paní: No, hrozně.

Štěpánka: Výrazně se to zhoršilo.

pán: Za války třeba moje rodiče, ty tady byli pořád

Štěpánka: No.

pán: To nesmělo být, rodiče si vždycky chovali prase, slepice, králíky, takový to no. Museli mít potravinový lístky. To bylo strašně málo, to je. Oni si dělali vtip, zpívali němci: Es geht alles von bei, es geht alles worüber auf abschmitten /...43:36.../rozumíte?

Štěpánka: Já německy neumím.

pán: Potravinový lístek, na lístek bylo jedno vejce.

Štěpánka: hm...

pán: HAaha. Jo, oni si z toho zpívali, dělali sami legraci.

paní: No oni si taky trochu pohospodařili. No, no, no a šatenky byly, všechno to bylo. Potravinový lístky, no těch potravin. Tady sudetský území co bylo, to jako to bylo horší než v protektorátě. Tam byly víc potravin dostali než tady.

Štěpánka: A jak to bylo, kde vedla ta hranice s ti protektorátem?

pán: Hranice byly za Jindřichovým Hradcem, mezi tou benzínkou a Hradcem. No, tak tam byly ty hranice.

Štěpánka: A když jste třeba potřebovali do Jindřichova Hradce.

/.../

pán: Člověk si už na všechno nevzpomene taky, no. Paměť, paměť se mi ztrácí, protože já kolikrát si nevzpomenu jak se jmenuje soused.

Jana: Já jsem se chtěla zeptat jenom, co ste dělal když ste se vrátil?

pán: Když jsem se vrátil?

Jana: No, jak to tady vypadalo, no.

pán: po válce?

Jana: Ano, po válce.

pán: No to byla Bystřice prázdná. Protože to byli sami sudetský němci, protože ty vyhnali, zůstalo tady pár lidu. Až teprv se sem z vnitrozemí nastěhovali pak.

paní: No ty byli, hned když je vyhnali, tak narychlo, tak bylo strašně moc dobytka ještě, jo. To řvalo v noci. To víš, krávy potřebujou podojit.

pán: Ten dobytek tady museli nechat, to se válelo v těch stájích, nikdo se o to nestaral, nikdo tu nebyl.

paní: No a teď přišli pár panáků, ty koukali jenom něco ukrást a zase pryč. My jsme jim říkali zlatokopce.

pan: Zlatokopové.

paní: No a ty lidi co potom tady doopravdy hospodařili, ty už to měli horší. No a všechno se nakonec napravilo. Generace přešla a už se to opravilo. máme tady teď i pěkněj hřbitov. Už jsme ho měli u komunistů pěkněj jenom ty léta ty 50. léta tobylo hrozný. To bylko hrozný teda. Rozbitý otlučený

pán: Já musel hned, hned po válce. Sem se vrátil, tak mě poslali do mítinky tady do mítinky. tam byl statek, tak jsem musel jít dělat na statek vorat s volama a já jsem to v životě neměl v ruce

paní. ty .voli byli chytřejší než on.

pán: ten Žid, který tam dělal správce po válce.

Štěpánka: A dělal po válce jo?

pán: Jo

Štěpánka: A má tam ještě nějaký potomky?

paní: „Euu“ (ne) ty už neměli děti. už byl starej. On to nák přežil. Měl nohu špatnou.

Koncentrák nák přežil, pak se vrátil. tady v Nové Bytřici není nikdo jinej než ta pani

Štěpánka: Janovská?

pán.: Janovská

paní: No ona má děti

pán: No a ten orlík. Ten syn jeho ten žil po válce v táboře. A ten už možná taky nežije.

Všechno se to dostalo zpátky paní Janovská

paní: nemusí mě už je 82

pán: nemusíš bejt živ

paní: NO to ne. My už jsme tak starý, že má tu bejt ještě nějaká paní Doležalová, ale ta..Já myslím, že si nevzpomenu opravdu, co vykládala.

Štěpánka: A vy jste teda jakej ročník?

paní: 28 na Vánoce

Štěpánka: Já mám babičku ročník 26 a taky se jí chodím vyptávat.

paní: Jo a je taky ještě v pořádku jako?

Štěpánka: Ještě je v pořádku

pán: Naše pravnučka studuje v Brně, jako že je lékařka

paní: NO ještě máme pravnučku v Budějovicích, ta teď maturovala a teď má na vysokou, ale počkejte na sport. Ona chtěla napřed v létectví..

/.../

Štěpánka: A čím jste se živili za války, co vaše rodiče dělali?

paní: Vždyť říkám, že mě vychovala teta, porodní bába.

Štěpánka: Jo takhle, jasně.

paní: On její manžel byl o hodně starší, to byl notorickéj alkoholik, on už nepracoval. Ale na mě byl hodnej, já si nemůžu pomoci, i když vono furt štěkala, nadávala, já jsem nevěděla, pije von, ona byla furt jedovatá

/.../

Štěpánka: A kdo se třeba ujal těch, těch židovskejch továren, který tady byli, kdo tam pak nastoupil?

paní: To zabrali Němci.

Štěpánka: Němci.

paní: No pravda.

Štěpánka: A dávali to, jako zůstalo to německý, nebo to arizovali a dávali to

pán: Ten zámek, co byl v Bystřici taky patřil židovi, Kern se menovali.

Štěpánka: Kern, kernovi to víme.

paní: A, no jak, prostě němci to zabrali a jako potom po válce zase.

pán: A nynější němci toho žida žijou dodnes v Německu a ty přijeli jednou po válce na náměstí a ptali se mě, kde je obecní úřad, obecní úřad ne. Tak jsem jim to ukázal, říkam, mluvil, protože jsem s nima německy mluvil, oni začali na mě. Já jsem hned mluvil Německy, tak jsem si šel s nima na obec, na městský úřad a voni chtěli, zkrátka žádat o ten restituci na ten zámek, to ne, nebyl jenom zámek, tomu patřili hlavně pole a v Albeři ten zámeček Marie Terezie, to jim patřilo všechno.

paní: No tam je malý zámeček.

pán: Tak jsem jim to vyřizoval, pořád jsem jim psal do Německa.

Štěpánka: A nevrátili se?

pán: Ta co byla, bejvala měla nárok na to, to už byla tak stará, že vona ne. Kdyby to bejvali chtěli zpátky, museli mít český státní občanství. A to se dalo, to mi řek právník, to se dalo koupit. Ale musela by bejvala přijet do Jindřichova hradce, tam to vyřídít, ona už byla nemožná, tak to z toho sešlo.

paní: Ona už byla přes 80.

Štěpánka: To je škoda, teď to docela chátrá.

pán: Ono by to bejvala dostala zpátky.

paní: No tak ten zámek

pán: No a to by bejvala byla katastrofa víte.

paní: Vždyť ten zámek prodali někomu prodali, ten to opravil.

pán: Zámek mají pražáci nějaký jo.

paní: To už je to teďka lepší. Ještě je to v Rudolci, to je taky nádhernej zámeček.

pán: To je krásnej zámeček jako, jako.

paní: Tam jsme se byli podívat, jako Hluboká.

pán: Jako Hluboká.

Štěpánka: Hm.

pán: Za komunistů tam skládali hnojivo do toho zámku a to úplně zničili.

/.../

Cilka: A vyste třeba neznala někoho, když ste byla malá a hrála jste si. Jestli ste si třeba hrála s nějakajma dětma, které byly židovského původu, tak jestli?

paní: Jenom kluk toho doktora. Ten Orlík, jinak děcka třeba od Hutrů. Já nevím, ty tak mezi ty děti ani nepřišli. Nějaká oni měli své učitele taky.

pán: No ty fabrikanti.

paní: No ty fabrikanti měli víte, jo a měli soukromýho učitele. Tak tolik jako děti mezi nás nepřišly.

Bára: A když tady byl ten Wurmfeld, co mu patřila ta vila.

pán: Tady nebyl žádný průmysl textilní, víte.

Bára: Tak ta jeho dcera, toho Wurmfelda, ta chodila do nějaký školy, nebo ta měla taky třeba nějakýho soukromýho učitele?

paní: Ta dcera, ta byla tenkrát už dospělá. Když my jsme chodili ta byla už starší. Ta dcera, co se sem, od Wurmfelda ta dcera.

pán: No.

paní: Říkala, jestli chodila s náma do školy, ta byla starší.

pán: Ta byla starší.

paní: Ta byla starší už.

pán: Dyť říkám, ty židi chodili všichni do německý školy, akorát ten Orlík chodil do český školy.

paní: No jo, ale já je nepamatuju ty židi, žádný tam.

pán: No, tak nechodili s tebou do školy zrovna.

paní: No, ale člověk se tak nestaral tenkrát.

Štěpánka: Jasný.

paní: Nerozlišili židi.

Štěpánka: Jasný, to je jako váš, nás kdyby se nás ptali na něco, to my si taky nebudeme pamatovat.

paní: Rozumíte, to nebylo, tenkrát se to nerozlišovalo, můj bratr dělal u toho Wurmfelda, tkalcovskýho mistra. Ten za války pak to měl nějakej Schwartz a Klein. To byl, ten měl taky továrnu v Glatpachu německou. V podhůří nad Kolínem. Tak bratr po válce šel k němu a dělal u něho.

Štěpánka: A to už nebyla židovská firma, to byla německá.

paní: Ne to německá.

pán: To byl němec. Schwartz a Klein.

paní: Jestli to koupil od státu.

pán: no koupil, vod židů to nemusel kupovat. To mu bylo
paní: No ne vod státu, nedostali nic. Kde by se to sebralo.

/.../

paní: Židi nedostali nic.

pán: To byl nejbohatší žid.

paní: Tenkrát odtud zmizli, oni se mě ptali, jestli si pamatuju, jak nosili židovský to. Já
povídám, no v hradci jsem je potkala, ale u nás byli najednou židi pryč a žádný jsem

pán: Tady žádný nebyli.

paní: Já nevím, kdo se o to staral, že to takhle.

pán: V zámku se usídlilo gestapo.

paní: A nebo jestli utekli taky sami.

pán: No utekli před tím, před Hitlerem, jenže se nedostali některý pryč daleko. Ty který utekli
do Francie, tak němcí to zase obsadili

paní: No oni koukali taky utéct, já myslím, že odsud ani, že je nevezli, že ty utekli.

pán: Oni utekli předtím sami.

paní: Protože, jak tady vyváděli ty ty ty tak ty Heinlovci, tak se koukali ztratit už včas.

Štěpánka: No je totiž pravda, my jsme si dávali do muzea, židovskýho muzea vyhledat jakoby
židovský oběti v koncentračních táborech a z Nový bystřice nám nikoho neposlali a
z Jindřichova hradce je strašně dlouhej seznam a z Nový bystřice nikdo.

paní: No no no vidíte. Ty nějak utekli sami. Protože já to nepamatuju, že by je bejvali odvezli.

pán: Utekli, ale zahynuli v koncentráku. Stejně no akorát ten Wiener, Bystřický ten byl
v Anglii, ten Beer ten byl taky v Anglii, jo pak Šak advokát ten byl taky někde.

paní: A ten se taky vrátil.

pán: A ten se vrátil taky.

paní: Ale nešel sem.

pán: Ten tady byl čas, pražák. Franta u něho dělal písáře nějak. Jo a pak šel do Kanady.

paní: No protože když on věděl že to převezmou komunisti, tak už šel.

pán: Šel do Kanady.

paní: Dyť ten jak nám hrál varhany neměl manželku, taky židovku a najednou přes noc byl
pryč a říkali, že utek v padesátých letech do Argentiny a tak nějak. Tak hrál ten kluk potom,
toho zavřeli a to byl potom řekli, že zapálil nějakou stodolu nebo cu.

/.../

paní: A tím pádem jsem se já dostala k varhanům.

/.../

Bára: A vy po tý druhý světový válce, když zkončila, tak co vy ste dělala jako zaměstnání, když
ste pracovala teda ve stánku nebo to?

paní: Nó, to nebylo jen tak. Já jsem sice měla školu německou, to ještě jsem potom ten kurz
udělala abych se naučila česky, protože ikdyž máte třebas pěkný vysvědčení a neumím tu
řeč, tak co můžu dělat. Tak jsem začala dělat v továrně, zatím tady u toho v tý továrně. No
pomalu, pak jsem se vdávala, pak jsem měla dítě, pak jsem zase ještě dělala v tej továrně a
pak scháněli na poště listonošku, no tolik jsem českyuž uměla, tak jsem se šla hlásit a vzali
mě. No a to jsem dělala tři roky a pak, v kterém roku to bylo, to byl Novotný potom
prezidentem a trochu to uvolnil, aby cizinci mohli sem. Tak pošmistr po mě chtěl mermomocí
abych ša na ten stánek, že umim trochu Německy a taky trochu: Little English. I can
understand too. Takže trochu anglicky a trochu německy tak jsem musela na tom stánku a
tam jsem byla dvacet let no. To to to i když máte bůhví jakoukoli školu, a neumíte žádnou
řeč, tak vás nebudou potřebovat. Leda k práci nějaký no.

pán: Když jsme začali spolu chodit tak neuměla ani slovo česky.

/.../

pán: A já musel po válce do hradce dělat zkoušku z češtiny. Ten profesor se mě tam zeptal a proč vás sem poslali a já povídám: no já nevím. A on povídá No vždyť vy umíte líp než můj žáci.

/.../

pán: To byla aková vojenská jednotka, tady u starý hutě. Tam to přepadávali. V Bystřici ne, ale u tý Starý hutě víte.

paní: To jsme měli vlastně štěstí, že se tady moc nestalo, i bomby tady padaly. Ale ale za městem. Ty prej Shodili za městem. Že se tak moc nestalo opravdu ne. A říkalo se, že patnáct kilometrů okolo.

pán: kláštera

paní: klášterského kostela se se nic nestalo, a je to skoro pravda. pá

n: V klášteře ten kostel, všechny oltáře jsou v kostelích směr na

paní: západ

pán: záápad

Štěpánka: západ. A tady je na východ.

pán: A tady je na východ.

paní: a tady je na východ a říkali to Pauláni.

pán: Nebo obráceně.

paní: Pauláni.

pán: Nebo obráceně.

paní: Nebo obráceně.

Štěpánka: Já taky nevím, jak to je.

pán: V klášteře směr na západ.a ostatní jsou všechny na východ.

paní: Východ, to jsem říkala. Východ je tam, kde slunce vychází a říká se, že v tom okolí se nic nestane. No tak za tle válku se nic nestalo, jestli přijde ještě jedna, ale to by byla katastrofa. To už by lidi to už by byla válka jako bejvala.

pán: Ombucmana ste znali, ne. Ten k nám jezdil tady k sousedovi, ten měl v Klášteře chalupu.

paní: A ten měl chodit mě ke stánku pro cigaretu. Von měl nekouřil. Nebyl nic nafoukanej, milej, hodnej člověk. Jednou jsem byla v krámě a von se za mnou taky přišel. Paní Dražanová, jak se vám daří? Pani komunisti pány komunisty by byli aby mě nezpravili. Nejhorší jsou ty nafoukanci, víte co si myslí.

pán: Tady naproti v paneláku bydlí samí bejvalí ty pohraniční strážce, vojáci, co byli důstojníky, jo.

paní: No a vono to v nich trochu zůstalo.

Štěpánka: Hm.

paní: Ke mě se chodili katoličky zase modlit za děti jednou za tejdě a dáváme si kafe takhle v pět hodin a to se takhle sejdeme

/.../

Štěpánka: Ještě jsem se chtěla zeptat, vyste tady přecházeli jako hranice z Německa vlastně do Jindřichova hradce. Co jste k tomu všechno potřebovali?

pán: Žádný papíry.

Štěpánka: Nic.

paní: Jo, jo pacířan jsme měli, pravda.

Štěpánka: A vyste měli teda německý občanství?

paní: Jo, pravda.

Štěpánka: A i vy jste měl německý občanství?

paní: No právě.

pán: Ale zajímavý bylo, když ste jel třeba do Loděrova víte, víte kde je Loděrov, to je za hradcem. To je směr na Tábor už jo, to je za hradcem. Tak v hradci byli hranice jo, přes hranice přejelo, jo a za hradcem byli zase hranice. V hradci byl protektorát a za hradcem to bylo ještě kousek Německo.

Štěpánka: A ještě pamatujete si jak odsud vlastně z lágru vyháněli nějaký Čechy, jako do protektorátu do vnitrozemí?

paní: No jéjej. Všechny museli.

pán: V 48.

Štěpánka: nNene, myslela jsem 39 rok?

pán: Devátej?

paní: Devátej?

Štěpánka: 39 jestli třeba

pán: To by měli tenkrát

pán: jo

paní: Všechny úředníci. Pošta byla česká, všechno bylo český,.

Štěpánka: A to se všichni museli odstěhovat?

pán: To byli nespolehliví lidi nějaký jo, co se odstěhovali do Kunžaku pamatuju.

paní: Ale koho?

pán: No já si zas ty ména nepamatuju.

Štěpánka: To nemusíte jména, to spíš nás zajímá, jestli to tak bylo.

pán: Ten bydlel v Kunžaku, to když jsme pak jeli, tenkrát spravoval jsem motorku, tak oni ho pak smetli, spravoval, toho vyhnali pak do Bystřice. No pak Doležala, Vyhnali tady jich bylo víc.

paní: No voni tady když si trochu otevřeli pusy, lidi museli poslouchat, nic neříkat.

pán: tenkrát, tenkrát jsem měl, tenkrát jsem chtěl natírat vrata, to jsme bydleli jinde, jak je vyháněli, tak to povídám, tak to natírat nebudu, ještě nás vyženou. A on se bál aby nás nevyhnali.

paní: No ale to bylo za komunistů a přece.

Štěpánka: Před válkou

paní: Před válkou.

pán: před válkou.

paní: No když to Němci zabrali.

Štěpánka: Jestli vyháněli i Čechy?

pán: No to nikoho nevyháněli.

paní: No všichni utekli. Četníci.

pán: No a ty odešli sami, četníci.

Štěpánka: A vy jste byli česká rodina a mohli ste zůstat?

paní: No, tak ty rodiče právě mohli zůstat. Ale měli si dělat o protektorátní občanství.

Štěpánka: Jo, to jste

paní: A a že si to nezudělá, tak zůstali všichni češi automaticky tady.

pán: Ale všechny češi co tady byli byli na vojně, ty všechny hned zapomněli na.

paní: No oni si nežádali, jestli se báli, jeden neví, nežádali si o to, tak když tady teda byli všechny.

pán: Jestli měli strach, že je vyhoděj,

paní: No právě.

pán: Nebo já nevím jak to.

paní: Víím jasně, že se báli, že by museli pryč, tak se no tak voni tady zůstali a byli všichni automaticky německý občani s českou národností. Některý pak ale nebyli spolehlivý.

Štěpánka: A jaký máte teďka občanství, český?

paní: No pravda, to jsme dostali už tenkrát.

/.../

paní: A z Chebu to bylo horší.

Štěpánka: A došlo tady při odsunu k nějakým křivdám?

pán: Ke křivdám došlo, protože oni je měli vystěhovat s majetkem, kterej je pohyblivej, protože oni je vyhnali, mohli si vzít s sebou a na hranicích jim to ještě sebrali.

Štěpánka: To bylo přitom divokým nebo organizovaným?

paní: Hned po válce, jak ty auta přišli první,

pán: Doma seděli u oběda, museli to nechat a jít.

paní: No to jsem jim vyprávěla, že tam zůstala polívka a ty češi se sem nastěhovali pak. Ale oni si přece podepsali, oni ty NĚMCI, že vystěhujou a pohyblivý majetek mohou vzít ss sebou. To byla ta křivda no, že to víte, když se prohraje válka nemáte žádný práva.

Štěpánka: A znali jste někoho z těch Němců, co byli vlastně odsunutý.

pán: Všechny.

Štěpánka: všechny jste znali.

/.../

Štěpánka: A kde teďka žijou na hranicích, v Rakousku?

paní: Do německa, dobře se jim dařilo.

Štěpánka: Leckde.

paní: Prosim vás.

pán: Já jsem jim říkal, že jsme tam měli příbuzný taky.

paní: Tam pracovali.

pán: Když jsem am byl, ty všichni si tam postavili krásně, hele já jsem říkal, kdybyste tam byli, kdyby vás tam nechali, tak komunisti by vám bejvali všechno sebrali a nemělibyste moc že vám vystěhovali jo.

paní: Já měla jednu tetu, jednu maminku, právě tu, co je v Austrálii. A ta říkala paneboře já nevěděla, že dnes ty velký, že mi můžeme bejt taky živí. Voni byl u toho Týnskýho údolí v tý továrny a vydělali hromadu peněz. A tady dřeli na poli. nebo sudetský němci.

pán: Oni se scházej každej rok, jako teď. Tady městečko malý.

paní: Nech mě tohle říct. V těch Krušných horách nosili Němci hnuj v nůši. Také se zapotili. No a když jje vyhnali, tam už nikdo nešel. Ty cikáni ze Slovenska na takovou dřinu nebyli. Ty se tam ani nenastěhovali. Tam to zůstalo volný potom. Ani pořádný stromy tam už nerostly ani.

pán: No to jsem chtěl říct, ty sudetský němci z Bystřice ty se scházej každej rok v Rengresu tady. Pět kilometrů je to od hranic. tam jsou každý rok. Teď tady zrovna jsou.

/.../

paní: No měli se chovat jako občan Československa a mohli zůstat, já byla přesvědčena, že mohli zůstat.

pán: To si žádné stát nenechal líbit. Na prvního máje to hnali proti vládě. Jo to bylo hrozný.

paní: Tobě poslali i z Ameriky domů.

pán: Ty projevy vždycky byli, ty štváli proti naší vládě.

paní: Potom, když přišel ten Hitler, před tím ne, předtím to bylo dobrý.

pán: Heinlain, když přišel.

paní: No Hitler a Heinlain. To byl ten.

pán: který je poslal na to aby je rozeštl právě.

Štěpánka: My jsme viděli na úřadě a tam jsou různé fotografie a tam je jedna, že tam nedaleko právě měl Hitler projev, jestli si na to pamatujete.

pán: Ve Slavonicích.

Štěpánka: Ve Slavonicích.

pán: Ve Slavonicích. Tady u nás nebyli všichni. říkali, ale sem nepřišel do Slavonic.

Štěpánka: A tam byl tam třeba někdo kdo žil u těch příbuznejch, že by vám vyprávěli, jak to probíhalo?

pán: V těch Slavonicích už nikdo není.

paní: No tak naši by tam nešli. Kalina ty by tam nešli.

pán: Žádný by tam nešli.

Štěpánka: Jasně.

paní: To víš že jsme nebyli u toho

Štěpánka: Takže Češi nevívali Hitlera rozhodně.

paní: No kdepak.

pán: No na toho nebyli zvědaví.

paní: No, Němci taky všechny ne. Byli některý přinucený jsem vám vyprávěla. Ten ved sociální demokraty a voni ho utratili ho v tom koncentráku. A co udělal, skoro nic, jenomže.

pán: No byl proti.

paní: No a když ho asi vyslechli, jestli trochu něco řek, tak ho strčili do koncentráku.

pán: Právě proto, že oni proti Heinlovcům hecovali. Tak proto ho dali do koncentráku.

paní: No pravda. Oni byli proti nim, oni proti nim to je jasný. Hádali se taky mezi sebou a teď se hádají ve vládě mezi sebou, to mě taky mrzí.

/.../